

Fatih Sultan Mehmed Camii 1462

1853 yılında
Fatih Camii.

Kaynak:
Dersaadet
Fotografçıları,
James
Robertson
1853

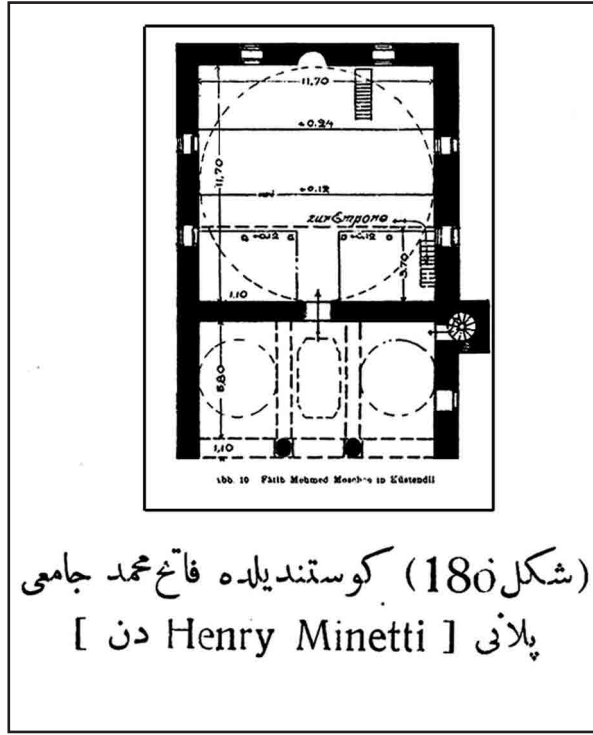
İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed, bir taraftan harabeye dönen şehrin imarını gerçekleştirirken diğer taraftan da kültürel mekânlarını oluşturma çalışmalarını başlatarak, Molla Zeyrek ve Molla Hüsrev gibi bilim adamlarını, mevcut binalarda derhal çalışmakla görevlendirmiştir. Fatih

külliyesinin temeli de aynı amaçla atılmıştır.

Fatih Camii'nin yapımı ile ilgili olarak yazma bir "Tarih-i Osmânî" de yer alan bir hikayeyi, merhum Prof. Dr. Süheyl Ünver şöyle nakledmektedir:
"Fatih, câmi'i yapmak murat eyledi. Bir havası lâtif mahal bulunup

anda bina olunsun diye ferman eyledi. Konstantiniyyenin içinde yedi mahalle birer çiğır astılar. Her kânde geç kokarsa ol mahalli havadır, anda cami yapılsın diye üstadlar haber verdiler. Öylece eyleyip câmi olduğu mahalde çiğır geç koktu. Ol mahalli münasip görüp binaya mübaşeret eylediler. Lâkin ol mahal kendi kılıcıyla fethedip anda ağıl yapıp mekân tutmuş bir çobanın tasarrufunda idi. Fatih, o yeri câmi ile tezyin eylemek murad eyledi ve bin altın verelim dedi, Çoban onbin altın verseniz dahi kabul etmem, pâdişâhtan bir büyük ricam vardır, kabul buyururlarsa ben dahi razı olurum dedi. Söyle, dediler. Benim külahımı ve âsamı bina olunacak cami'in içine korsa, aldığına razı olurum dedi. Fatih'e söylediler. O da öylece olsun dedi. Mimara söylediler temelini attı....(İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç-Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İstanbul, 1946, s. 33)"

Fatih külliyesi, Selçuklular zamanından beri yapılmış olan ve hatta Fatih'ten sonra yapılan bu gibi kültürel

ve sosyal tesislerin en genişidir.

Külliye, cami, okul, kütüphane, 16 adet medrese ile imaret, kervansaray, tabhane, dârüşşifâ ve hamamdan oluşmaktadır.

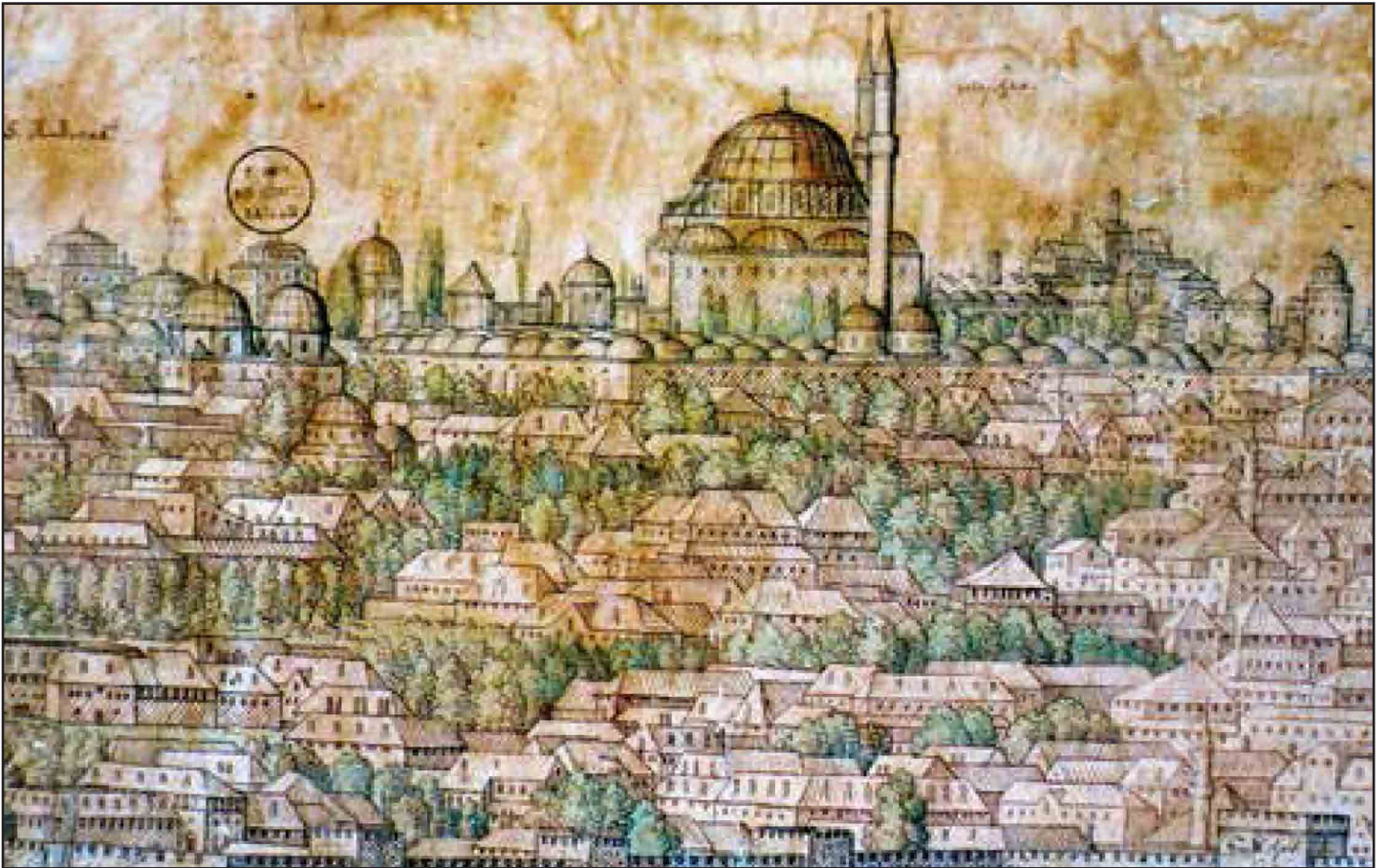
İlk Fatih camii'nin inşâsına 1462

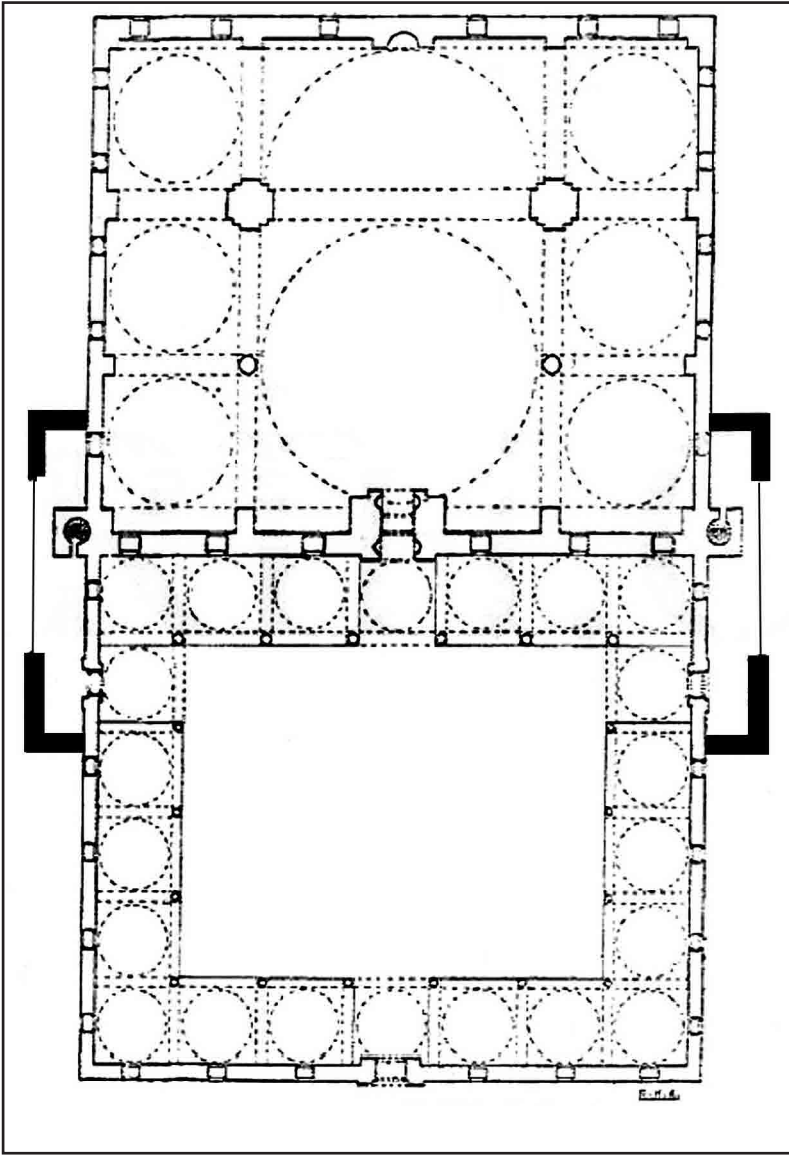
Hery Miletti tarafından tahmini olarak çizilen ilk Fatih Camii'nin planı.

Kaynak: Türk Sanatı Tarihi

İlk Fatih Camii'nin Merchior Loris tarafından yapılan gravürü.

Kaynak: Türk Sanatı Tarihi.

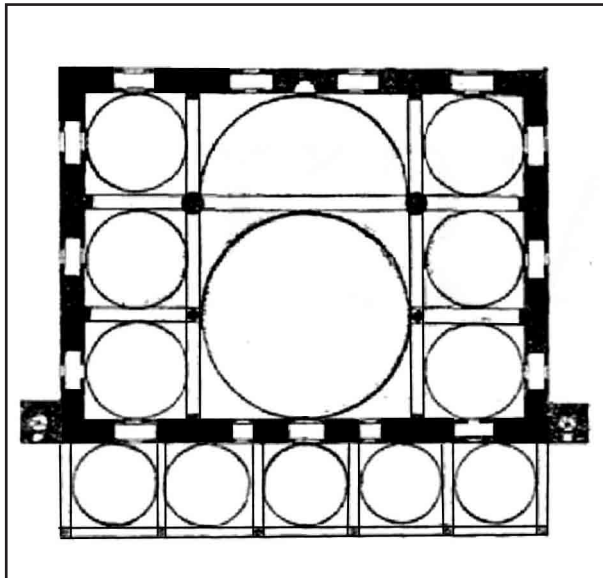

Üstte; Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından çizilen tahmini ilk Fatih Camii planı.

Altta; Mehmet Ağaoğlu tarafından tahmini olarak çizilen ilk Fatih Camii planı.

Kaynak: Türk Sanatı Tarihi.

yılında başlanılmıştır. İlk selâtin cami olma özelliğini taşımaktadır. Selâtin camiler, Osmanlı sultanları ve ailesi tarafından yaptırılan "sultan câmileri"

anlamına gelmektedir.

Fatih Câmii, Bizans İmparatoru I. Constantinus'un döneminde yapılan ve şehrin fethi sırasında harabeye dönen Bizans'ın, Ayasofya'dan sonraki ikinci kutsal tapınağı olan Havariyun kilisesinin yıkıntıları üzerine yapılmıştır.

Constantin'in İstanbul'u başkent yapmak istediği zaman şehirde yoğun inşaat çalışmaları ile birlikte Bizans'ın mevcut merkezî sınırları genişletilmiş ve günümüze kadar kısmen varlığını korumuş olan surlar ile şehir koruma altına alınmıştır. Fatih Külliyesi bu surların hemen doğusunda bulunmaktadır.

Günümüzde Fatih Külliyesi olarak bildiğimiz bu alanın en alt katmanında Constantin'in anıt mezarı bulunmaktadır. Daha sonra Constantin'in anıt mezarının yerine ikinci bir katman olarak Justinianos'un Havariyun Kilisesi inşâ edilmiştir. Birçok kaynakta anıt mezarın Constantin döneminde yapıldığı, kilisenin ise daha sonra bu mezar üzerine inşâ edildiği belirtilmektedir. Ancak diğer bazı kaynaklarda ise kiliseyi de Constantin'in yaptırdığı ileri sürülmektedir.

İstanbul'un fethine kadar bu yapı varlığını korumuş, fetihden hemen sonra da Fatih Sultan Mehmed, çok harap durumda olan kiliseyi Ortodoks Patrikhanesi'nin yönetimine verilmişse de 1456 da Patrikhane bir manastıra taşınmıştır. Havariyun kilisesi harap halde olduğundan Fatih Sultan Mehmed burayı ilk inşaat yeri olarak seçmiş, kiliseyi yıktırarak Fatih Camiini yaptırmıştır.

Hadîkatü'l Cevâmî'de ilk Fatih Camii ve yapımı ile ilgili aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

"Der beyân-ı câmî-i Fâtih Sultan Mehmed hân-ı sâni.

Al-i Osman'dan yedinci pâdişâhdır. Câmii mezbûrun yeri mukaddema bir kilisenin mahalli olub, harâb oldukdan sonra bina olunmayub kalmış idi. Ol mahalle sultân-ı mezbûr birer şerefe ile iki minareli bir câmii şerîf bina

eylemixdir. Tâk-ı dergâhında olan târih budur:

في شهر المبارك رجب لسنة خمس
وسبعين وثمان مائة ٨٧٥
875 (1470)

وقد كانت البداية في جمادى الاخرى
لسنة سبع وستين وثمان مائة ٨٦٧
867 (1462)

Ketebehu Alî bin Sofî. Yanî sekiz senede tamâm edüb, sekiz yüz yetmiş beş târihi recebinde itmam olunub, Alî bin Sofî nâm hattat kalemiyle bâb-ı kebîrin atebe-i ulyâsında hâlâ mesturdur. Ve derûn-ı câmi'de vâki' mahfil-i hümâyûn-ı haşebî, Sultân Bâyezid-i Velî binası idi. Ve şâdurvân dahi câmi'-i şerîf ile ma'ân bina olunmuşdur. Ve etrafında kârgîr sekiz medrese ki, Sahn-ı semân denmekle ma'rûfdur. Ve bir tabhâne ve imaret ve mukabilinde dârü'ş-şifâ dahi bina olunmuşdur. Tabhânenin ve dârü'ş-şifânın müstakil mescidleri ve mu'ayyen imâm ve mü'ezzinleri vardır. Ve sekiz tetimme dahi bina olunub, dört kapısı vardır. Ba'de mekteb-i kebîr ile hitâm bulmuşdur."

(در بیان جامع فاتیح سلطان محمد خان ثانی)

آل عثمانین یدنی پادشاهدرجامع مزبورکیری مقدمابریکدیسانک محلی اولوب خراب اولدقدنصکره بنا اولتیوب قالش ایدی اولحلجه سلطان مزبور بر شرفه ایله ایکی مئاره لی برجامع شریف بنا اولمشدر طاق درکاهنده اولان تاریخ بودر فی شهر المبارک رجب لسنة خمس وسبعین وثمان مائة ٨٧٥ وقد كانت البداية فی جمادى الاخرى لسنة سبع وستین وثمان مائة ٨٦٧ کتبه علی بن صوفی یعنی سکن سنه ده تمام ایدوب سکن یوز یتش بش تاریخی رجبده تمام اولتوب علی بن صوفی نام خطاط قلیله باب کیرک عتبه علیا سنه حالا مسطوردر و درون جامعده واقع محفل همایون خشی سلطان بایزید ولی بناسی ایدی وشادروان دخی جامع شریف ایله معا بنا اولمشدر و اطرافنده کارکیرسکن مدرسه که صحن ثمان دینکله معروفدر و بر تاینجانه و عمارت ومقابله دار الشفا دخی بنا اولمشدر تاینجانه نک و دار الشفا نک مستقل مسجدلری ومعین امام ومؤذنلری وارددر وسکن تمه دخی بنا اولتوب درت قیوسی وارددر بعده مکتبه کیر ایله ختام بولمشدر

Fatih camii ile ilgili olarak Evliya

Çelebi Seyahatnamesinde aşağıdaki satırlar yer almaktadır:

"Kutlu fethin sultanı şöhretine uygun bir cami beklemektedir. Ancak

Üstte;
1800'lü
yıllarda Fatih
Camiî.

Bu sayfa ve arka sayfadaki eski fotoğrafların kaynağı: TC Vakıflar Genel Müdürlüğü, Restorasyon Yıllığı 2013, Arşiv Belgelerine Göre Fatih Camiinin İnşaatı ve Onarımları. Yar.Doç.Dr. Fatih Köse.

Altta; İç
avludaki
şadırvanın
1800'lerdeki
durumu.

1900'lerde
Fatih Camii.

cami inşası tamamlanınca gördüğü yapı kendisini öfkelenendirir. Atik Sinan'ı yanına çağırır ve mimar başını azarlar.

- Benim camiimi niçin Ayasofya kadar yüksek etmeyip bir Rum haracı değer sütunlarımı üçer arşın kesip Ayasofya'dan alçak ettin? diye sorar.

Mimar başı da;

- Padişahım İstanbul'da zelzele çok olur, yıkılmasın diye iki sütunu iki arşın kesip Ayasofya'dan alçak ettim. diye özür dileyince, Fatih;

- Özrü cürmünden şiddetlidir diyerek mimarbaşının iki ellerini bileklerinden kestirir."

Atik Sinan daha sonra kadı efendiye başvurarak adalet isteyecek ve görülen mahkeme sonunda Fatih Sultan Mehmet, mimar başının ailesine ömür boyu bakmakla görevlendirilecektir.

Mimar Atik Sinan tarafından yapı-

lan ilk cami, yıllar içinde İstanbul'da meydana gelen depremlerden hasar görmüştür. 1766 da yaşanan ve Küçük Kıyamet adı verilen depremin ardından harabe haline gelmiş olan cami, Sultan Üçüncü Mustafa tarafından, 1767-1771 yılları arasında Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya yeniden inşa ettirilmiştir.

Sanat Tarihi Uzmanı Prof. Dr. Semavi Eyice, Fatih Camii ile ilgili olarak aşağıdaki bilgileri vermektedir:

"Cami'nin en büyük özelliği 'Büyük bir külliye'nin merkezine yapılmasıdır' ve ilk olarak camiye dönüştürülen Ayasofya'nın cami görevi yapması nedeniyle, o dönemde Fatih Camii'ne 'Yeni Cami' denilmektedir.

Büyük bir külliye ile birlikte inşa edilen Fatih Camii'nin, Bizanslılar'ın kutsal bir kilisesi olan "Havariyun"

kilisesi yıkıntıları üzerine yapılması ve Bizans imparatorlarının mezarlarının bulunduğu bu kilisenin yerine yapılan caminin, "yeni bir inancın İstanbul'a hâkim olduğunun göstergesi olarak özellikle buraya inşâ edilmiştir".

Ancak, tarih boyunca büyük depremlerden hasar gören Fatih Camii, Sirkeci'den başlayan, Beyazıt'ı geçerek camiye ulaşan, oradan da Edirnekapı tarafına ilerleyen bir fay hattı üzerinde bulunması nedeniyle İstanbul'daki her depremde hasar görmüştür.

1766 yılındaki depremden sonra yıkılan ve aslından farklı olarak yeniden inşâ edilen Fatih Camii'nin ilk planı, Çemberlitaş'daki Atik Ali Paşa Camii'ne benzemektedir".

Prof. Dr. Celal Esat Arseven'in Osmanlıca basılı "Türk Sanatı" kitabında Fransız tarihçi Hanry Milette'nin Evliya Çelebi ve zamanın belgelerine göre çizdiği ilk Fatih camii planı oldukça küçük bir sahin üzerinde tek bir kubbeyle sahiptir ve o zamanda uygulanan Bursa yapım tekniğine göre herhangi

bir yarım kubbeye sahip olmadığı görülmektedir. Ancak, diğer tarihçi ve mimarların çizimlerinde mihrabın üzerine rastlayan bölümde bir yarım kubbe yer almaktadır.

Fatih camiinin ilk şekli hakkında Ağaoğlu Mehmed Bey'in yapmış olduğu incelemeye göre Atik Ali Paşa camiine benzediği anlaşılmaktadır. Ağaoğlu Mehmed Bey ile Evliya Çelebi'nin anlatımları ve 1557 de (yani İstanbul'un fethinden yüzyıl sonra) İstanbul'a ge-lerek 1561'e kadar burada kalmış olan Melchior Lorichs ismindeki ressamın yaptığı resimlere dayanarak bu binanın tümüyle Bursa cami yapım türünde olduğu sonucuna varılmaktadır.

Fatih camiinden önce Bursa ve Edirne'de yapılan ve hemen akabinde İstanbul'da yapılan ve günümüzde varlıklarını sürdüren camilere bakılırsa, durum doğrulanmaktadır.

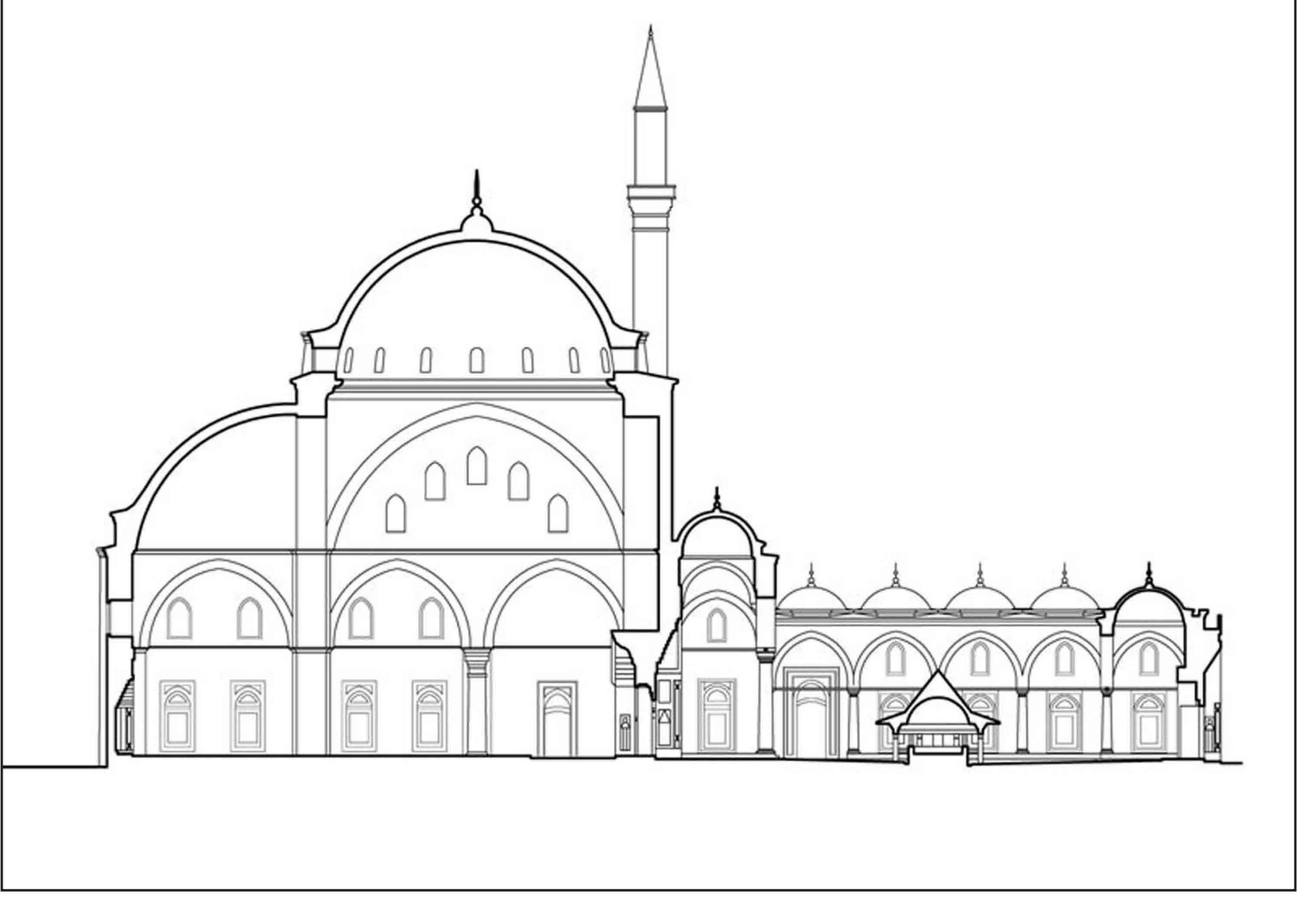
Vakfiyelerde vâkifın adı şu suretle yazılıdır:

«Sinan-üddin Yusuf bin Abdullah

Fatih Camii'nin günümüzdeki durumu.

Fotograf: H.Veysel Güleriyüz.

Fatih Camii'nin yan kesit planı.

Kaynak: İstanbul Camileri, Tahsin Öz

el-Atik elmimar.» Bundan da anlaşılıyor ki, Fatih camii'nin ilk binasını yapan mimara Atik lâkabının verilmesi onu, Mimar Koca Sinan'dan ayırmak için sonradan verilmiş bir isim olmayıp daha çok önce onun bu isimle anılmış olmasıdır.

Fetihten sonra, Eyüp İmaretini

Fatih Camii'nin iç avlu cümle kapısı.

Fotograf: H.Veysel Güleriyüz.

inşaatını izleyerek büyük bir sosyal ve kültürel etkinlik merkezi olan Fatih Külliyesi'nin kurulması, Külliyeyle beraber saraçların ve demircilerin çalıştığı büyük saraçhane çarşısının ve Şehzadebaşı'ndaki yeniçeri odalarının yapımı bu bölgede yeni mahallelerin gelişmesine neden olmuştur. Fatih Külliyesi, İstanbul'a Osmanlı döneminin karakteristik görünümünü kazandıran büyük külliye dizininin ilk halkasıdır.

İlk camii'nin inşaatında Havariyun kilisesinden alınan bazı yapı parçalarının inşaatda kullanıldığı, avlu döşemesinde işlemeli yüzleri tersine çevrilerek kullanılmış bazı mermerlerin bu kilisenin parçaları olduğu bilinmektedir.

Cami külliyesinin merkezinde bulunmaktadır ve külliye simetrik bir düzende tasarlanmıştır. Külliye bünyesinde, camii'nin kuzeyinde Karadeniz Medresesi, güneyinde Akdeniz Medresesi, Karadeniz Medresesi'nin doğusunda

Darüşşifâ, Akdeniz Medresesi'nin doğusunda Tabhane ve bunlardan başka türbeler, kütüphane, kervansaray, çarşı ve hamam bulunmaktadır. Cami, Külliye'nin merkezinde bulunmaktadır.

Fatih Camii'nin geçirdiği depremler ve onarımı ile ilgili olarak da Hadika't-ül Cevami'de aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

"... ve bundan sonra vaktimizde "Durru zelzele 1179 (1766) târihinde îd-i adhânın üçüncü perşembe günü ki, mayısın on biridir, tulû'-i şemsden bir sâ'at mürurunda vâki' olan zelzele-i kübrâda câmi'-i mezbûrun kubbe-i kebîresi bi'l-küllîye harâb olmuşdu. Zemine dek bakiyye-i bina dahi hedm olunub müceddeden bina ve ihyâsına sürü' olundukda, ibtidâ emîn-i bina olmak üzere vakf-ı şerîfin kâtibi, ricâl-i devletden Hâşim Alî Beyefendi'ye hil'at ilbâs ve binası umuru ana sipariş olunmuşdur. Seksen târihinde mübaşeret olunub, ol esnada emîn-i bina Alî Bey azl ve Defterdâr-ı şikk-ı evvel Sârım İbrâhîm Efendi cümâde'l-ülânın ikinci günü (Yiğirmi ikinci

günü) (06.10.1766) emîn-i bina nasb olunmuşdur. Türbe-i Şerîfenin binasına sene-i mezbûre recebinin dördüncü günü (06.12.1766) sürü' olunub, zi'lka'denin yiğirmi sekizinci perşembe günü (27.04.1767) tamâm olmuşdur. Ve târihi Müstakîmzâde Süleyman Efendi'nin bu mısra'ıdır:

Türbe-i zîbâ yapıldı Fâtih'e

تربةء زيبا يا پلدى فاتحه

1180(1767)

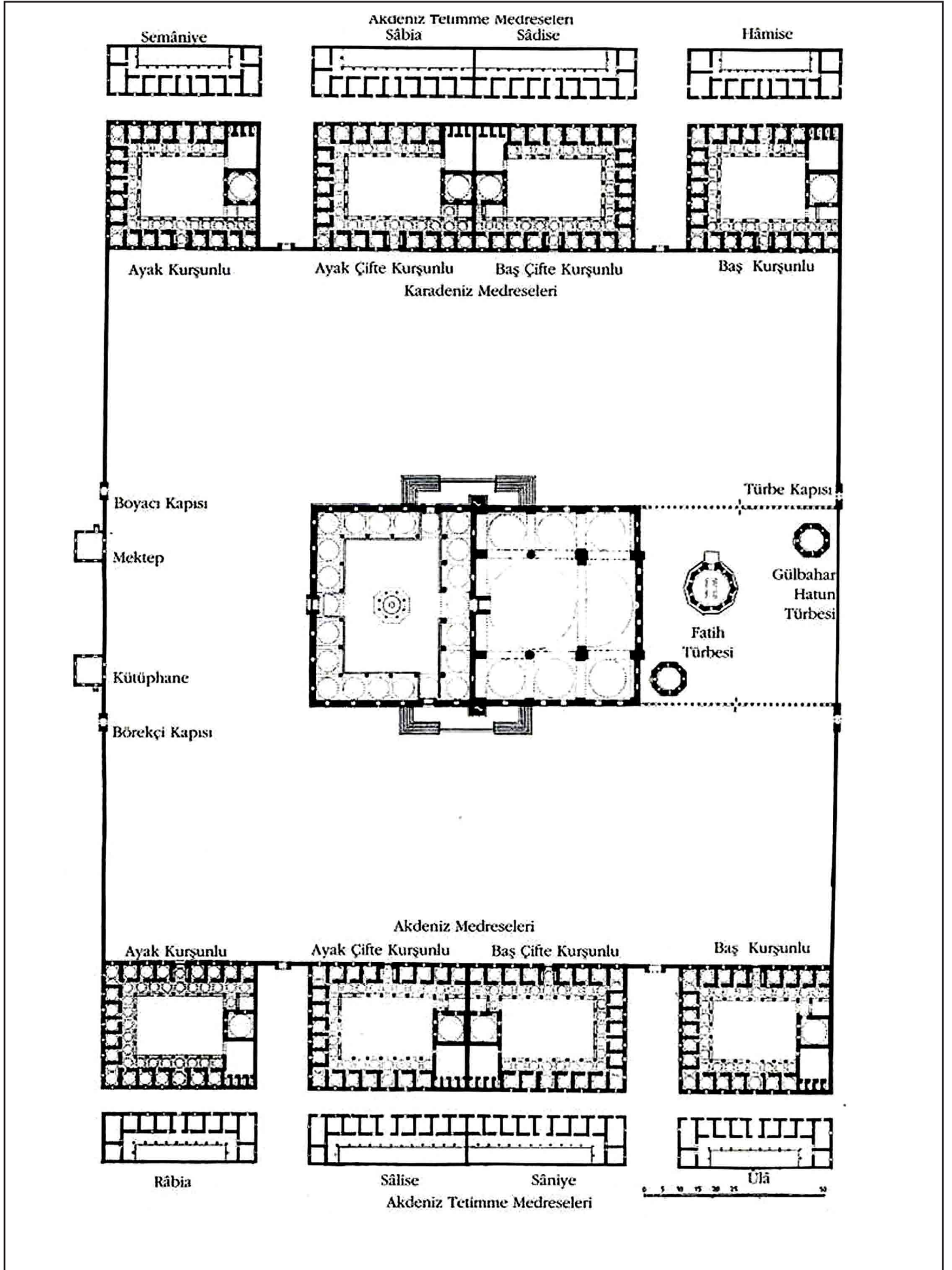
Ve medreselerin ta'mîri dahi târih-i mezbûrdan altı gün mukaddem vâki' olmuşdur. Câmi'-i Şerîfin temel du'âsı olunub ve kurbanlar zebh olunduğu seksen bir senesi reb'ülevvelin dördüncü perşembe günü (31.07.1767) sâ'at on ikiyi yiğirmi yedi dakîka mürurunda vâki' olub, vaz'-ı esâs olunmuşdur."

Fatih camii günümüze kadar depremler ve yangınlardan etkilenmiştir. İstanbul'un fethinden sonraki ilk büyük deprem olan ve Küçük Kıyamet adı

Fatih Camii'nin iç avlusu ve şadırvanı.

Fotograf: H.Veyssel Güleriyüz.

verilen 1509 depreminde Fatih Camii kubbesinin hasara uğrayarak çarpıldığı, hatta sütun başlıklarının parçalandığı, Külliye'nin darüşşifâ, imaret ve medrese gibi yapılarının da özellikle kubbelerinde büyük hasarlar olduğu bilin-mektedir. 1557 ve 1754 depremlerinde yeniden hasar gören cami onarılmışsa da, ikinci büyük deprem olan (buna da Küçük Kıyamet adı verilmiştir) 1766 depremine cami dayanamamış, büyük kubbesi tamamen çöktüğü gibi duvarları da onarılmayacak derecede yıkılmıştır. Üçüncü Mustafa, önce türbe ve külliye binalarını yaptırmış, daha sonra da Fatih camii'nin yeni bir plana göre inşaatı 1767-1771 yıllarında Mimar Mehmet Tahir Ağa tarafından yapılmıştır.

Zelzeleden camii'nin şadırvan avlusu ile Taç kapısı cephesinin hasara uğramamıştır. Bunlarla diğer duvar kalıntılarından istifade edilerek cami yeniden inşâ edilmiştir.

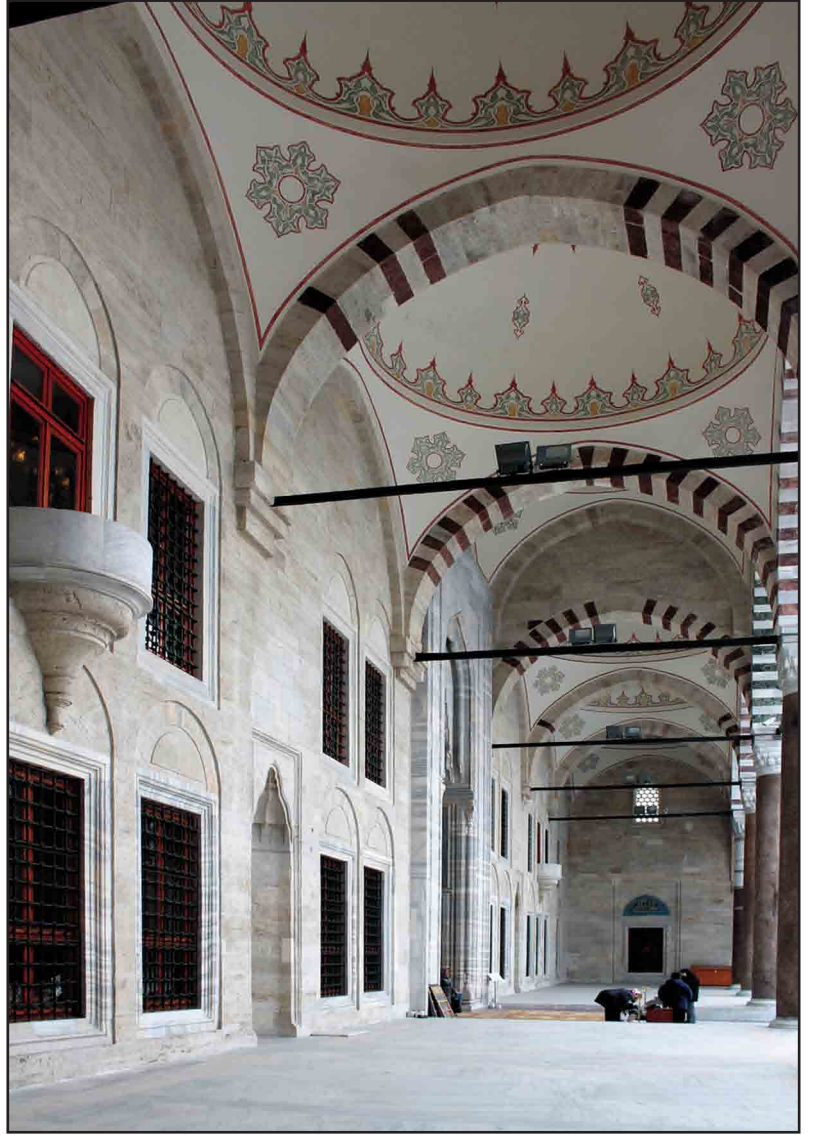
Yeni inşaatı gören Ayvansaraylı Hafız Hüseyin efendi camie ilâve edilenleri şöyle anlatıyor:

"Ezcümle mahfili hümâyûn bilkülliye mermerden yapılmış ve haricinde Karadenize nazır iki kârgir oda ihdas olunmuştur ve mahfil zeminden yukarıya kadar dabbe ile çıkılmak üzere bina olunmuştur. Ve camii'nin derununda Akdeniz tarafı kapısı semtinde bîrima ihdas olunmuştur. Ve iki taraftan fevkâni birer mahfil ve onların haricinde dahi avlılara nazır iki mahfil ve her birinin tahtında on beşer adet abdest muslukları ihdas olunmuştur."

Evliya Çelebi ise zelzeleden evvel *"Koca mimar Sinan halifeliğinden sarmimar olup camie nice zamimeler bina eylediği"*ni söylemektedir.

Fatih Camii Külliyesinin yerleşim plânı.

Kaynak: İstanbul Camileri, Tahsin Öz

Fatih Camii'nin son cemaat yeri.

Fotograf: H.Veysel Güleriyüz.

CAMİİN ÇEŞİTLİ TARİHLERDE YAPILAN ONARIMLARI

İstanbul'da inşâ edilen ilk selâtin camilerden olan Fatih Câmii, inşâ edildiği tarihten günümüze gelinceye kadar birçok kez deprem, yangın ve diğer doğal nedenlerle tahrib olmuştur.

1509 depreminde yıkılan caminin hünkâr mahfili Fâtih Sultan Mehmet'in oğlu İkinci Bayezid tarafından Bayezid camii'ndeki hünkâr mahfiline benzer şekilde ahşap olarak yeniden yapıldı.

Fatih Camii 1557, 1648 ve 1754 depremlerinde de hasar görmüş ve harap yerleri onarılmıştır.

1633'de meydana gelen büyük İstanbul yangınında Fatih Camii de etkilenmiş ve minarelerinin külahları yanmış ve yenilenmiştir.

Son cemaat yerindeki mükebbirelerden biri.

Fotograf:
H.Veyssel
Güleryüz.

Fatih Camii'nin cümle kapısı.

Fotograf:
H.Veyssel
Güleryüz.

1698 yılında Şehremini'ndeki baruthanenin patlaması sonucunda caminin kubbesi hasar görmüş ve onarılmıştır.

1766 Depremi Sonrasında Fatih Caminin Yeniden İnşası

1766 depreminde caminin kubbesi çökmüş ve duvarları da büyük hasar görmüştür. Onarılamaz duruma gelen caminin yeniden inşası, onarımından daha ekonomik görüldüğünden pâdişâh Üçüncü Mustafa tarafından yeniden inşasına ferman edilmiştir.

31 Temmuz 1767 (4 Rebiülevvel 1181) Perşembe günü caminin temel atma merasimi gerçekleştirilmiştir.

Caminin inşasında kullanılmak üzere mermerler Marmara Adası'ndan getirilmiştir. Çaplarına uygun pencereler için 256 adet mermer söve; 256 adet pencere başlıkları için alt ve üst söve; 56 adet sütun; 600 mermer taban; 300 mermer pehle; 70 adet battal kürsü ve 150 adet mermer pehlevin kesilip hazırlanmıştır. Caminin temelinde od taşı kullanılmış ve bunlar Karamürsel'den gemilerle nakl edilmiştir.

Caminin inşası 25 Nisan 1771 (10 Muharrem 1185) tarihinde Cuma günü tamamlanarak pâdişâhın da gelmesiyle ibâdete açılmıştır.

Depremden önceki eski durumuna göre daha geniş olarak inşâ edilen caminin hünkâr mahfili tamamen mermerden yapılmış, iki fil ayağı daha eklenmiş, her iki tarafına yeni mahfiller eklenerek, caminin içinde Akdeniz tarafında yeni bir su kuyusu yapılmıştır. İnşaatin bitiminde boşta kalan iki somaki sütun caminin dışında bir yere gömülmüştür. Yeniden ve genişletilmiş olarak inşâ edilen camiye, içerisinin daha aydınlık olması için eskisinden 600 adet daha fazla kandil konulmuştur.

1782'de İstanbul'da meydana gelen büyük yangında Fatih Külliyesinin birçok bölümü harab olmuştur. Külliye'nin merkezinde yer alan Fatih Camii de onarıma muhtaç duruma gelmiş ve caminin bazı yerleri onarılmıştır.

1858-1860 yılları arasında ca-

wide kapsamlı bir onarım yapılmıştır. Caminin tüm kubbelerinin çerçeveleri demirle tesviye edilerek, cami içerideki bütün çerçeveler de tamir edilip yağlı boya ile yenilenmiş ve kurşunlar da değiştirilip yenilenmiştir. İç avluyu çevreleyen duvar ve kubbelerin içi ve dışı ile minarelere üç kat mermer badanası yapılmış ve iç avlunun kapılarına demirden parmaklık eklenmiştir.

1865 senesinde caminin kurşunları

ile kırık olan bazı camları yenilenmiştir.

1879 senesi kışında meydana gelen bir fırtınada caminin minarelerinden birinin külahı yıkılmış ve diğer minare külahı ise yıkılacak derecede hasar görmüştür ve onarılmıştır

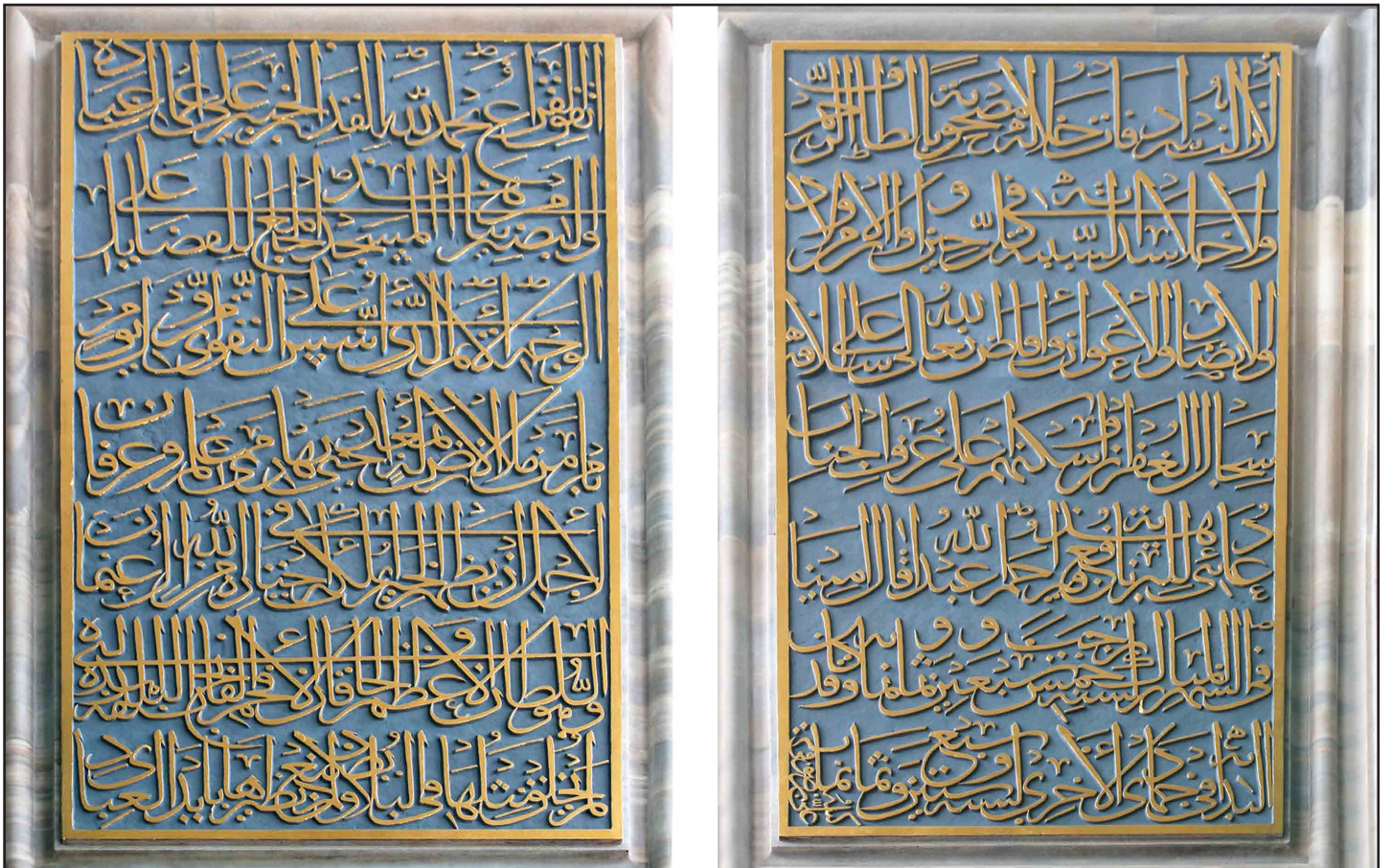
1880 senesinde gene bir fırtına sonucu caminin minarelerinin külahları yıkılmış ve onarılmıştır.

1894'deki deprem sonucu Fâtih Camii'nin harap ve yıkılmış olan yer-

Fatih Camii'nin cümle kapısı üzerindeki kitabe.

Cümle kapısının iki yanındaki kitabeler

Fotografılar: H. Veysel Gülerüz.

Camiin içi ve
Hünkâr mahfili.
Fotografılar:
H.V. Güteryüz

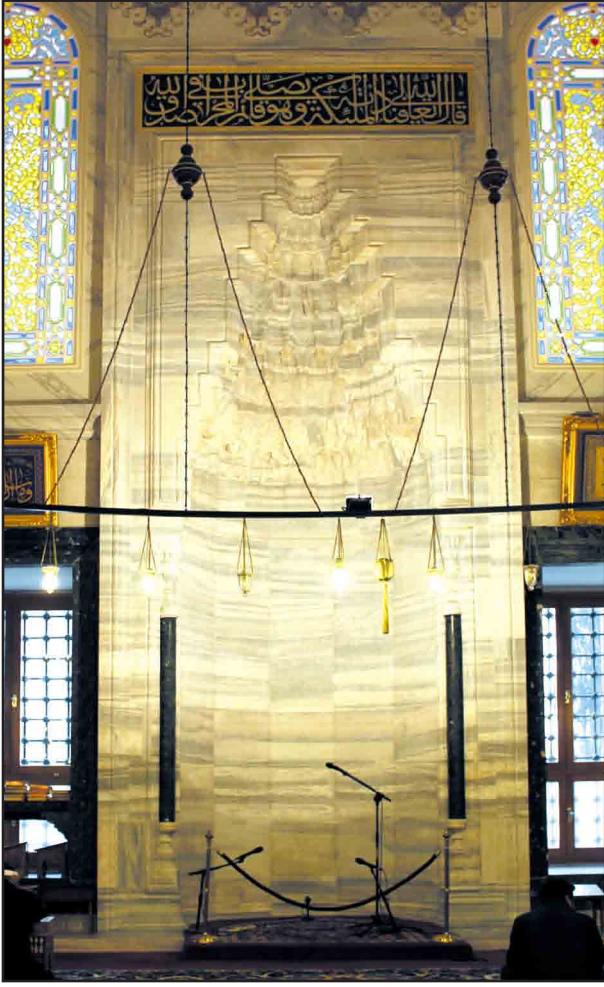
leri 1896'da geniş çaplı bir onarıma
tabi tutulmuştur.

1907'de caminin acilen tamir edilmesi gerekli görülmüş ve Caminin avlusundaki şadırvan harap durumda olduğundan, şadırvan yıkılarak yeniden ve eski biçimiyle inşa edilmiştir.

YENİ FATİH CAMİİ

Yeni yapılan Fatih Camii ilkinden tamamen farklı bir plana sahiptir. Bazı tarihçilere göre ilk Fatih caminin ortada bir büyük kubbesi ile mihrap tarafında bir yarım kubbesi ve yanlarda daha alçak üçer küçük kubbeli bölümleri bulunduğu öne sürülmektedir. Cami, etrafı revaklarla çevrili bir iç avluyu takip eden bir son cemaat yerine sahipti. Avludan cümle kapısı ile girilen sahnı, ortada büyük bir kubbe örtüyordu. Sahnın iki yanında üstü üçer adet küçük kubbeyle örtülü yan sahnınlar (sofalar) bulunuyordu. Camiin mihrabında ise sahnın yarısı boyutunda yarım kubbe bulunmaktaydı. İlk Fatih Camiinin bu düzeni ondan hemen sonra inşa edilen

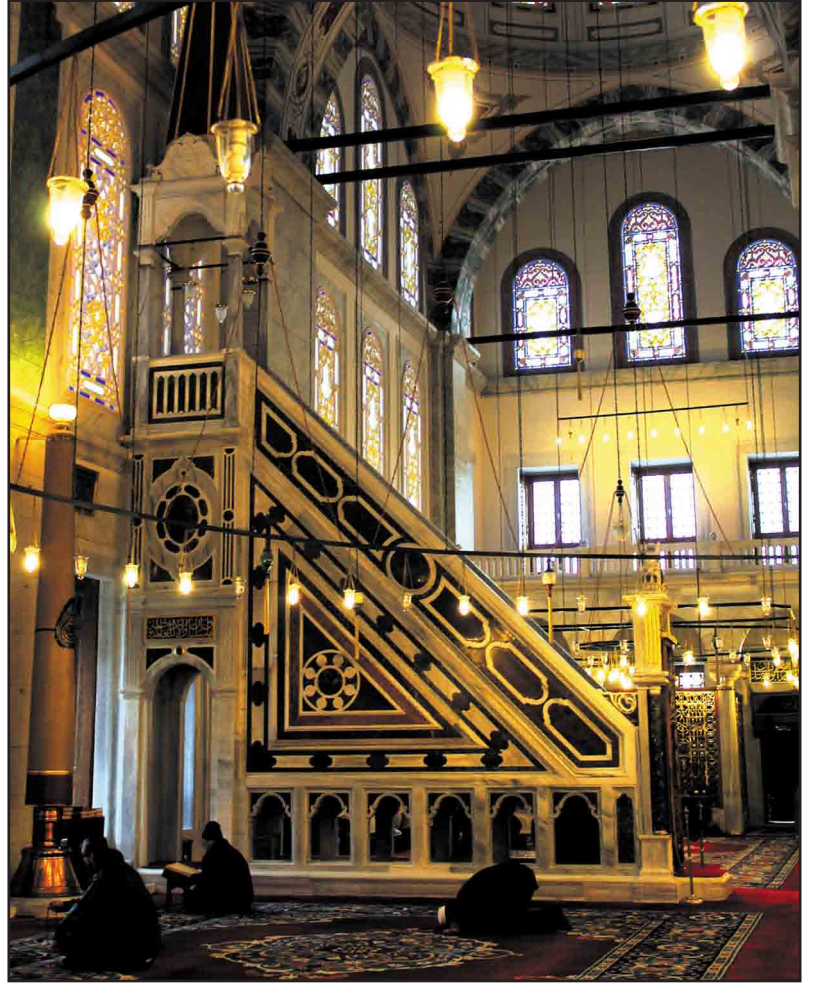

Atik Ali Paşa Camiinin büyük çapta bir benzeriydi. Bu plân düzeni Konya'daki Selimiye Camiinde de tekrarlanmıştır.

1766 depreminden sonra yapılan ikinci Fatih Camii bütünüyle değişik bir planda tasarlanmıştır. Dış Avluyla İç Avluyu ve son cemaat yerini ayıran cami kuzey duvarı ilk Fatih camiinden kalmıştır. Camiin kible duvarı biraz daha ileri alınıp sahnin daha da genişletilmiştir. Camiin sahnı, merkezi bir kubbe ve bu kubbeyi destekleyen dört yarım kubbe ile örtülmektedir. Bu plan daha önce Şehzade, Sultan Ahmed ve Yeni Valide camilerinde uygulanmıştır. Dört kemerin desteklediği bu örtü, ortadaki dört fil ayağına bindirilmiştir. Bunlar klasik mimariye uymasına rağmen fil ayaklarının yuvarlak köşeleri, kemer ve yarım kubbe başlangıçlarında Barok üslubunun etkileri görülmektedir.

İlk Fatih Camii'nden bugüne kadar

gelen kalıntılar arasında üstünde kakma tekniğinde renkli taşlarla bezenmiş bir taç kısmı olan dış avlu kapısı, cümle kapısı duvarı ve buna köşelerinden bitişik iki minarenin kürsü, pabuç hatta gövdelerinin başlangıçları ve iç avluda görülen iki pencere alınışını süsleyen bir çift pano bulunmaktadır.

Yarım kubbelerin etrafında yarım

Solda Fatih Camii'nin mihrabı ve sağda ise minberi.

Fotograflar: H.Veyssel Güleriyüz

Fatih Camiindeki kürsüler.

Fotograf: H.Veyssel Güleriyüz

Fatih Camii'nin müezzin mahfili.

Fotoğraf: H.Veyssel Gülerüz

ve tam kubbeler, mahfelleri ve dıştaki abdest muslukları önündeki galerileri örtmektedir. Mihrabın son tarafından türbe yanından geniş bir rampa ile girilen Hünkâr Mahfili ve odalar bulunmaktadır ki bunlar yenilenme sırasında yapılmıştır.

Camiin alçı pencereleri daha sonraları harap olduğundan âdi çerçevelerle değiştirilmiş ve kara kalem süslemeler yapılmıştır.

İçerisinde şadırvan'ın da bulunduğu iç avlu istalaktitli (sarkıtlı) başlıklı 18 sütuna dayanan 22 kubbelidir. Ortada şadırvan bulunmaktadır. Camiin, son cemaat yerinin iki başındaki pencere üzerlerindeki çini panolar Fatih devrinden kalmıştır. Yine bu avlunun cümle kapısı dışındaki pencere üstlerindeki yeşil taş üzerine gömme, Besmele ve Fatiha sûresi, devrinin hattatlarının eseridir.

İç avlunun cümle kapısı yanındaki yangın havuzu 1825'te İkinci Mahmut tarafından yaptırılmıştır. Camiin sağındaki kapısı üstündeki ayet 1771'de Hattat Bursalı Ali'nin yazısıdır

Camiin geniş bir dış avlusu bulunmaktadır ki bunun Tabhaneye çıkan kapısı, üzerinin mozaik süslemeli

Fatih Camii'nin büyük kubbesini tutan fil ayaklarından biri.

Fotoğraf: H.Veyssel Gülerüz

taciyle ilk camiden kalmıştır.

Caminin ilk inşasından bugün sadece şadırvan avlusunun üç duvarı, şadırvan, taç kapı, mihrap, birinci şerefeye kadar minareler ve çevre duvarının bir kısmı kalmıştır. Şadırvan avlusunda, kible duvarına paralel olan revak diğer üç yönden daha yüksektir. Kubbelerin dış kasnakları sekiz köşelidir ve kemerlere oturur. Kemerler genellikle kırmızı taş ve beyaz mermerlerle işlenmiş, yalnız eksenlerinde yeşil taş kullanılmıştır. Alt ve üst pencerelerin etrafı geniş silmelerle çevrelenmiştir.

Revak sütunlarının sekizi yeşil Eğriboz, ikisi pembe, ikisi esmer granitten, son cemaat yerindekilerin bazıları ise mısır granitindedir. Başlıklar tamamen mermerden ve hepsi istalaktitlidir.

Kaideler de mermerdir. İç Avlunun biri kiblede, ikisi yanda üç kapısı vardır. Şadırvan sekiz köşelidir. Mihrabın yaşmağı istalaktitlidir. Hücre köşeleri yeşil direkli, kum saatleri ile süslü ve üstü zarif bir taçla biter. Yaşmağın üzerinde tek satırlık bir ayet vardır. On iki dilimli olan minare, cami ile büyük bir ahenkle birleşmiştir. Çini levhalar son cemaat duvarının sağ ve solundaki pencere aynalarındadır.

Fatih Camii'nin ilk yapımında, cami alanını genişletmek için duvarlar ve iki ayak üzerine bir kubbe oturtulmuş ve bunun da önüne bir yarım kubbe ilave edilmiştir. Böylelikle 26 m çapındaki kubbe bir yüzyıl boyunca en büyük kubbe niteliğini korumuştur. Camiin depremlerden sonraki onarımlarında ise kubbe payandalara oturtularak küçük kubbeli

Fatih Camii'nin büyük kubbesi.

Fotograf: H.Veysel Gülerüz

Fatih Camii'nin cümle kapısı üzerindeki yarım kubbe. Fotograf: H.Veyssel Güleriyüz

sivri bir bina oluşturulmuştur.

Camiin ikinci yapımında, merkez kubbe dört fil ayağına oturtulmuş ve bu dört yarım kubbe ile çevrelenmiştir.

Minarelerin şerefeye kadar olan gövdeleri ilk devire aittir. Taş külahları da ikinci Abdülhamit zamanındaki depremden sonra yapılmıştır. Mimar Tahir Ağa Camii yaptığı sırada kalan klâsik parçalarla yeniden yaptığı barok parçaları iyi bir şekilde değerlendirmiştir.

XIX. yüzyıla kadar tek şerefeli olan minarelere 1894 depreminden sonra birer şerife daha eklenerek minareler yükseltilmiş, aynı yüzyıl sonlarında da bunların külahları taştan olmak üzere yenilenmiş ise de, 1966'da tekrar kurşun kaplı ahşaba çevrilmiştir. Taş külahlar. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'ndeki Vakıflar Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi'nde avluda yeniden kurularak korunmuştur.

Fatih Camiindeki Güneş Saatleri

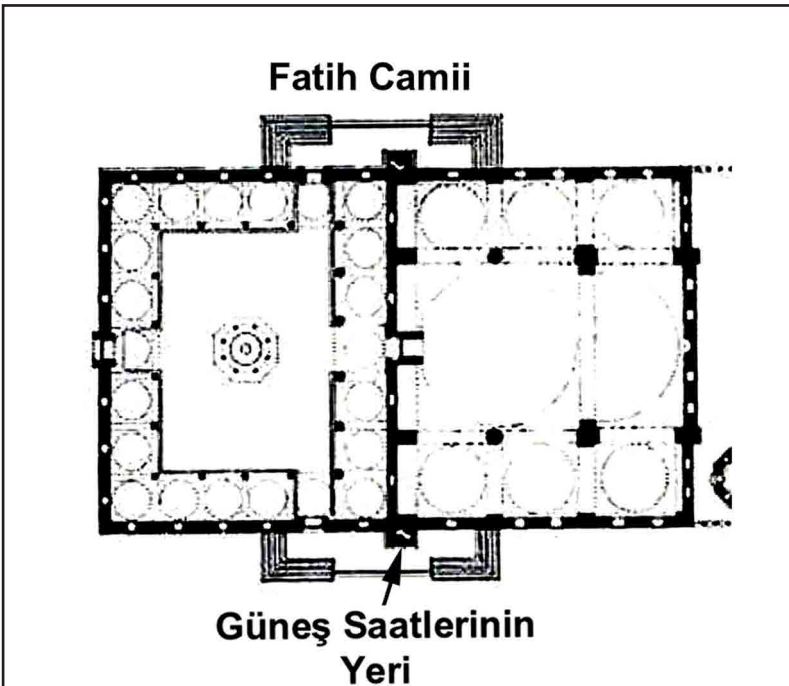
Fatih camiinin sağ tarafındaki duvarında, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki adet saat mevcuttur. Büyük Güneş saatinin ekranı, genişliği 1,59 m boyu 2,09 m olan bir dik üçgen alanın içinde yer alır. Küçük güneş saati dik üçgen diyagonalinin hemen altında yer alır.

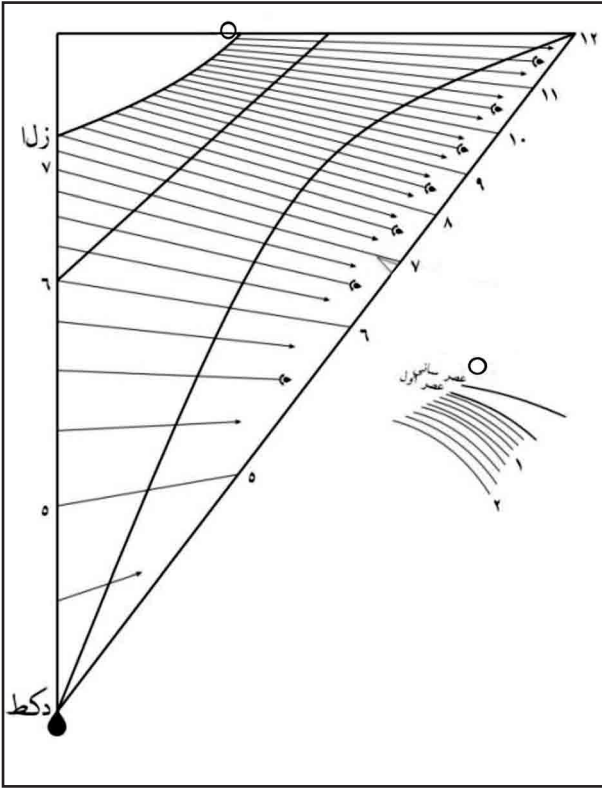
Fatih Camii'ndeki bu güneş saatleri ile ilgili olarak, Prof.Dr. Atilla Bir, Yard.Doç.Dr. Burak Barutçu ve Prof.Dr. Mustafa Kaçar tarafından hazırlanan bir araştırmadan bazı bölümleri aşağıda vermekteyim.

"1- Büyük Saat:

Büyük saat üstten yatay doğu-batı doğrusu, soldan 22 Aralık Oğlak (Cedi) kış gündönümü dönencesi hiperbolü ve öğle doğrusu, sağdan 22 Aralık, Yengeç (Seretari) yaz gündönümü dönencesi hiperbolü ile sınırlıdır. Öğle

Fatih Camii'ndeki güneş saatlerinin yerini gösteren plân. Çizim: H.Veyssel Güleriyüz

doğrusunun alt ucunda görülen çekül bu doğrunun düşey olduğunu belirtir. Çubuk gölgesi sınırları belirtilen bu bölgenin dışına düşemez. Bu alan Koç 21 Mart ilkbahar ve Terazi 23 Eylül sonbahar (Ekinoks) doğrusuyla ikiye bölünür. Doğrunun üstü kış, altı yaz çubuk gölgelerine ilişkindir.

Yengeç dönencesinin altında hiperbolün iki noktasını birleştirecek şekilde yüzeyi boydan boya geçen ve üzerinde 5 (5), 6 (6) 7 (7), 8 (8), 9 (9), 10 (10), 11 (11), 12 (12) rakamlarının yer aldığı, saatin işleviyle ilişkili olmayıp sadece daha kolay okunabilmesini sağlayan bir doğru mevcuttur. Bu rakamlar ayrıca saatin görevini yerine getirdiği günün öğleden itibaren güneşin batışına kadar geçen zaman aralığını da belirler. Soldaki düşey öğle doğrusu üzerinde de 5 (5), 6 (6), 7 (7) rakamları okunur. Güneş battığında ufuktan gelen güneş ışınları doğu-batı doğrusuna ulaştıklarında saat 12'yi işaret edeceğine ve bu doğru üzerinde en üstte bulunan rakam 12 olduğundan söz konusu saat bir gün batımı (gurubî) saattir. Bu husus öğle

doğrusunun geceyle gündüzün eşit olduğu (Ekinoks) doğrusunu kestiği noktada saatin 6'yı göstermesiyle de kanıtlanır.

Osmanlıların kullandığı gurubî saat sisteminde gün, güneşin batışıyla sona erer ve bir sonraki yeni gün başlar. Buna göre, örneğin Cuma günü, Perşembe günü güneşin batışıyla başlar. Gün ve gece süresi (12 + 12) = 24 olmak üzere eşit süreli 24 saate bölünür. Bu saat tanımı mekanik saatin kullanımını olanaklı kılar. Ancak akşam güneş battığında mekanik saatin 12'yi göstermesi için her gün ayarlanması gerekir.

2- Küçük saat:

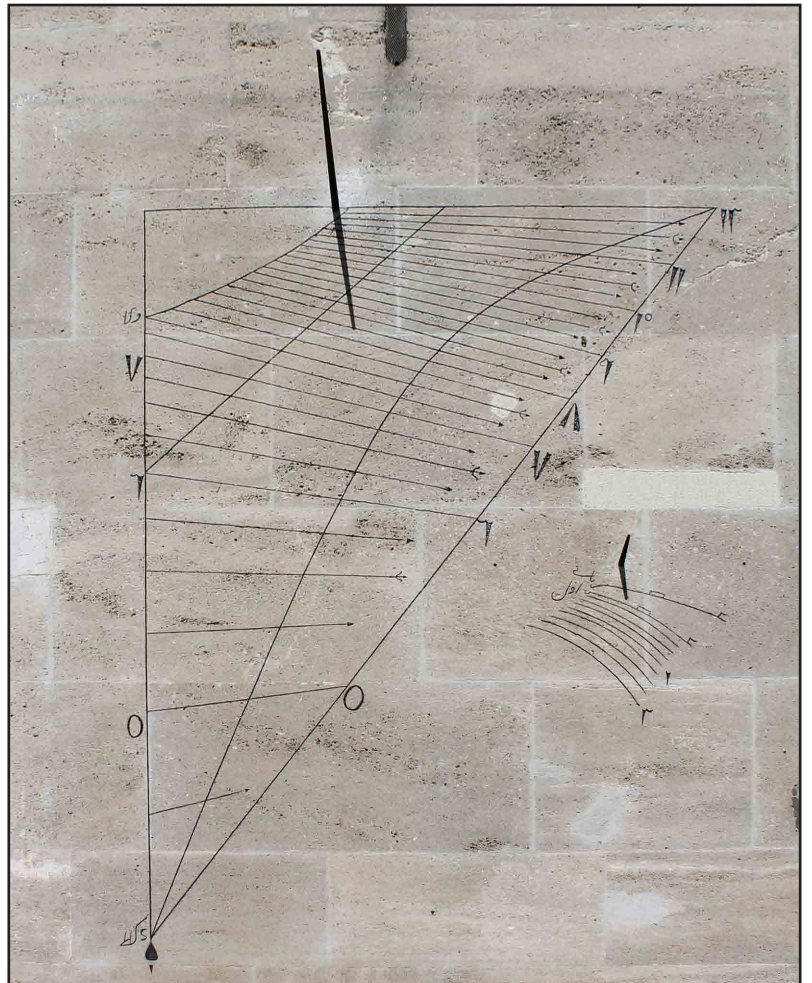
Küçük saatin ilk iki üst çizgisi üzerinde 'Asr-ı sam (İkinci ikindi) ve 'Asr-ı evvel (Birinci ikindi) yazıları okunduğuna göre bu saat diğer İstanbul

Fatih Camii güneş saatlerine ilişkin bilgisayar çizimi.

Kaynak:
Fatih Sultan Mehmed Camii Güneş Saatlerinin Yenilenmesi (Atilla Bir, Burak Barutçu, Mustafa Kaçar)

Fatih Camii'nin yenilenmiş güneş saatleri.

Fotograf:
H.Veysel Güleriyüz

Camiin dış avlusundaki çeşmelerden birinin görünümü.

*Fotograf:
H.Veyssel
Güleryüz.*

camilerinde sık rastlanan uygulamaya göre ikinci namazına ilişkin bir saattir. Birinci ikindi çizgisinin altında sekiz çizgi daha mevcuttur. Bu çizgilerden dördüncüsünün alt ucunda 1 (1) ve sekizincisinin alt ucunda 2 (2) rakamı okunur. Buna göre bu saatte birinci ve ikinci ikindi zamanlarını ve birinci ikindiye kalan 2 saat ile 15 dakikalık ara değerleri belirler.

Büyük saatin çalışma prensibi

Kış dönencesi ya da Oğlak burcu başlangıcı 22 Aralık'ta, çubuğun gölgesi öğleyin gurubî saate göre ekranın üzerine saat (7:31)'de öğle doğrusunda düşer, öğleden sonra gölge Oğlak hiperbolünü sağa doğru izler ve Güneş saat (12:00)'de ufukta battığında gün sona erer. Benzer şekilde 21 Haziran yaz gündönümünde Güneş ekranın

Fatih Camii haziresi duvarındaki iki çeşmeden biri.

*Fotograf:
H.Veyssel
Güleryüz.*

öğle doğrusu üzerine saat (4:29)'da düşer ve bu durumda çubuk gölgesi Yengeç hiperbolünü izler ve gün yine saat (12:00)'da sona erer. Geceyle gündüz sürelerinin eşit olduğu 21 Mart ilkbahar ve 23 Eylül sonbahar ilim (Ekinoks) günlerinde ise güneş duvar yüzeyine öğleyin saat (6:00)'da ulaşır Bu durumda ekranın ortasındaki gün dönümü doğrusunu izler. Gün yine saat (12:00)'de sona erer.

Yılın herhangi bir gününde zaman gurubî saat cinsinden belirlenmek istendiğinde gölgenin düştüğü noktanın üstünde ve altındaki saat çizgisinden yararlanılarak zaman 15 dakikalık böl-geye göre göz kararıyla belirlenir.

Küçük saatin çalışma prensibi

Bu saatin amacı cemaati ikinci namazıyla ilgili olarak bilgilendirmektir. İkinci namazı diğer namaz vakitlerden farklı olarak doğrudan belirlenemeyecek bir güneş konumuna göre tanımlanır. İkinci namazıyla ilişkili olarak ilk ikindi ('asr-ı evvel) çubuk gölgesinin o gün en kısa olduğu öğle gölgesinden 1 çubuk boyu kadar uzadığı zaman olarak tanımlanır. İkinci ikindi ('asr-ı sâni) ise gölgenin öğle gölgesinden iki çubuk boyu kadar uzadığı zaman olarak tanımlanır. Fatih Camii saatin

ekranında bu iki eğri dışında 8 adet eğri daha bulunur. Çubuğun gölgesi öğleden sonra ilkin kenarında 2 daha sonra 1 yazılı eğrinin üzerine düşer. Bu ilk ikindiye 2 daha sonra 1 saat zaman kaldığını ifade eder. Eğriler arasındaki ara 15 dakikalık zaman aralığına ayrılmıştır. Bu sayede ilk ikindiye kalan zaman 2 saat öncesinden 15 dakikalık aralıklarla kestirilebilir.”

Yukarıda özelliklerini ve kullanımları ile ilgili bilgiler verdiğimiz Fatih Camii Güneş Saatleri, 2013 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında restore edilmiş ve eski durumlarına kavuşturulmuştur.

Fatih Camii Çeşmeleri

Fatih camiinde batı yönünden dış avludan iç avluya girmeden camii iç avlu duvarının hafif meyilli duvarının sol köşesinin iki yanında, kilit taşları vurgulanmış ikişer yuvarlak kemerli çeşme bulunmaktadır. Bunlar süslemesiz ayna taşlara sahiptir ve kitabeleri bulunmamaktadır. Ayrıca hazirenin iki yan duvarında da birer duvar çeşmesi vardır. Bu çeşmelerin üzerlerinde kitabeler ve süslemeler bulunmaktadır.

Medreseler

Fatih camiinin en büyük hususiyeti, küliyesidir. 100.000 metrekare civarında bir sahaya yayılmış olan bu muazzam manzume, hiç şüphesiz, zamanın en büyük kültür sitesiydi. Cami, çeşitli ağaçlarla gölgelendirilmiş, muazzam bir avlunun ortasındaydı. Etrafında zamanın üniversitesi demek olan medreseler, hastahaneler, kütüphane, kervansaray gibi binalar vardı.

Fâtih Sultan Mehmed, şehrin fethinin hemen arkasından Öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi için Bizans'ın en büyük manastırlarından Pantokrator Manastırının keşiş odalarını medreseye çevirmiş, kilisesini de camiye dönüştürmüş ve başına çağının ileri gelen ilim adamlarından Molla Zeyrek'i

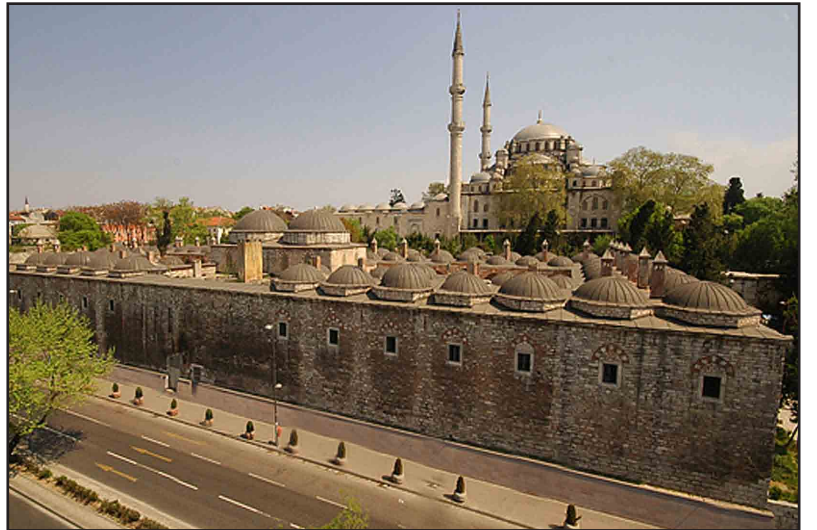
Fatih Camii Medreseleri.

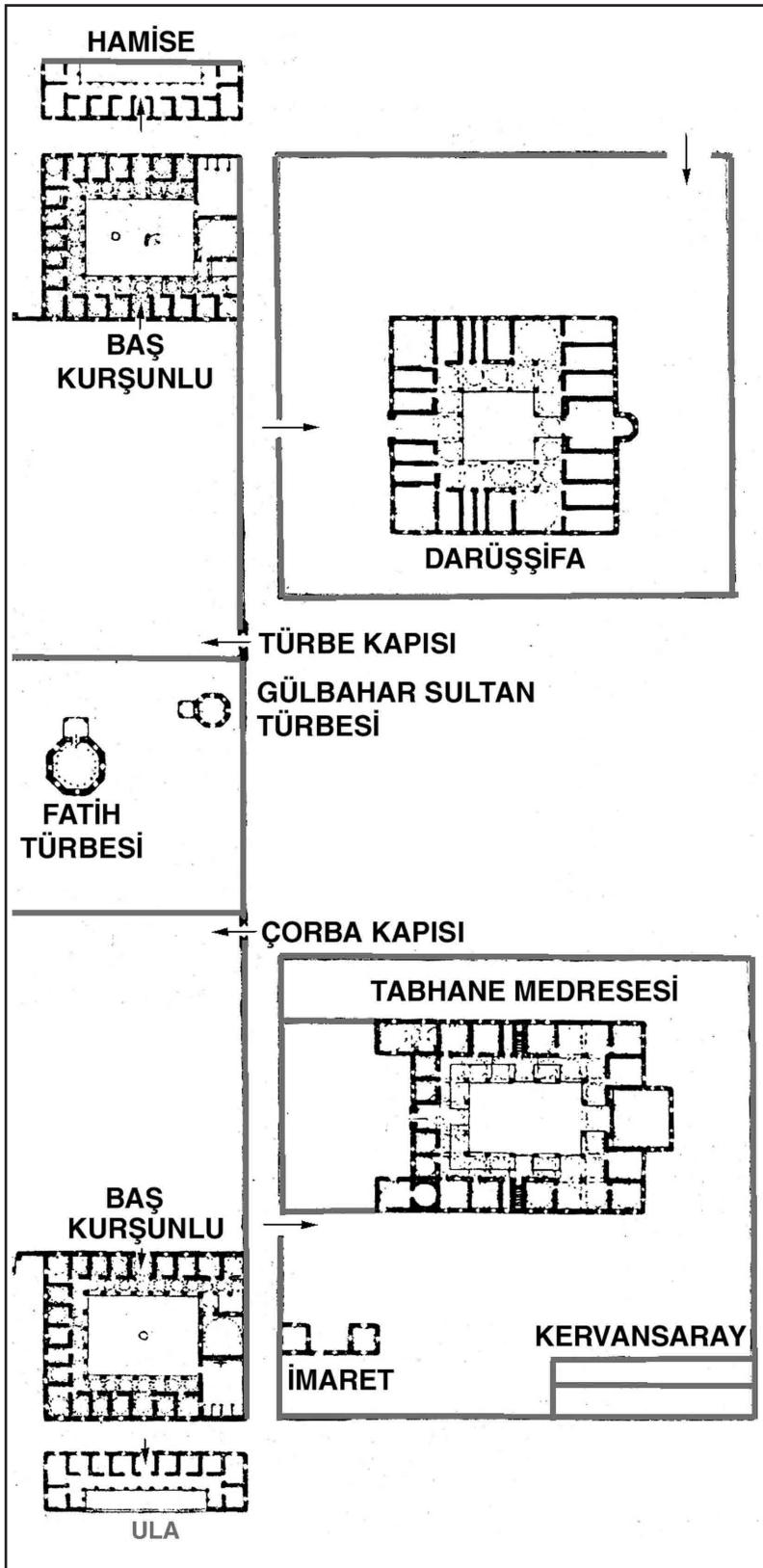
tayin etmişti. Ayrıca camiye çevrilen Ayasofya'nın yanında kurulan ilk medresenin idaresi de Molla Hüsrev'e bırakılmıştır. Fâtih Camii'nin iki yanındaki medreselerin yapımı 1470'te tamamlanıncaya kadar dersler bu medreselerde yapılmıştır. Külliye'nin en değerli elemanlarını meydana getiren medreseler böylece Osmanlı devrindeki İstanbul'un en önemli öğretim merkezi olarak şehirdeki üniversitenin başlangıcını oluşturmuştur.

Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri

Fatih camiinin bulunduğu avlunun kuzeyini Akdeniz, güneyini Karadeniz diye anılan medrese gurupları sınırlar. Bu medreselerden her biri, Başkurşunlu, Çifte Başkurşunlu, Çifte Ayakkurşunlu

Fatih Camii Medreseleri.

Fatih Külliyesindeki Darüşşifâ, Tabhâne, Kervansaray ve İmaret.

Kaynak: İstanbul Camileri, Tahsin Öz

ve Ayakkurşunlu olarak dörder kısımdan ibarettir. Bu kısımlarda birer dersane, 19'şar oda, ayrıca her medrese için dörder helâ vardır. Hesap edilince, bu büyük kültür yuvasında 152 oda ve sekiz dersane olduğu görülür. Akdeniz ve Karadeniz Medreseleri,

dörderden sekiz kısma ayrıldığı için kısaca Semaniye Medreseleri (sekizli medreseler) diye anılır.

Ayrıca medreselerin bulunduğu bölgeye Sahnı Semân adı verilmiştir. Bu büyük medreselerin dışında yine iki yanlarda, arazinin meyilli olmasından dolayı daha aşağıda yer alan Tetimme (Tamamlayıcı) denilen hazırlık medreseleri inşa edilmişti. Bunlardan Marmara denizi tarafında olanlar, Edirnekapi yönünde uzanan Fevzi paşa caddesinin genişletilmesi sırasında tümüyle yıktırılmış ve Haliç tarafında olanların yerlerine de bir ilkokul yapılmıştır. Ancak tamamen yok edilmeden önce rölöveleri çıkarılmadığından Tetimme medreselerinin tam ve doğru planları yerine sadece tahminlere dayanan planları çizilebilmiştir. Ayrıca bu yapıların mimari özellikleri de bilinmemekte, üzerlerinin bir çatı ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir.

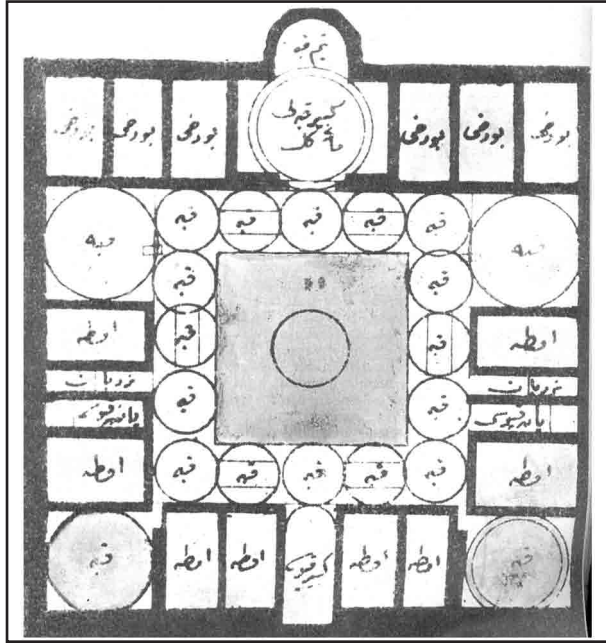
Büyük medreselerden Haliç tarafındakilere Bahri Siyah (Karadeniz), Marmara tarafındakilere Bahri Sefid (Akdeniz) medreseleri denilmektedir. Bunlar Saraçhanebaşı'ndan Edirnekapi'ya doğru Baş Kurşunlu, Baş Çifte Kurşunlu, Ayak Çifte Kurşunlu, Ayak Kurşunlu medreseleri diye adlandırılmaktadır. Bu eğitim yapılarının her biri on dokuzar hücre ve birer büyük kubbeli dersane-mescidden oluşmuştur. Taş ve tuğladan yapılmış olan bütün bu medreselerin ortalarında revaklı avlular vardır.

Fatih Külliyesinin medreseleri 1766 depreminde cami ve diğer müstemilât binaları ile birlikte büyük ölçüde zarar görmüş, Dârüşşifâ ihmal edilirken medreseler cami ile beraber derhal onarılmıştır. Ancak Tetimme medreselerinin yıktırılmasından sonra toprak tabakasının cadde seviyesine kadar indirilmesi yüzünden Akdeniz medreselerinin yan duvarları tehlikeli duruma girdiğinden bunları kalın gergi demirleriyle destekleme gereği

duyulmuştur. Fâtih Külliyesinin ayakta kalabilmiş sekiz büyük medresesi, 1955'ten itibaren zaman zaman Vakıflar İdaresi tarafından büyük ölçüde onarılarak öğrenci yurdu halinde kullanılmaktadır.

Tabhâne (Nekahat Evi)

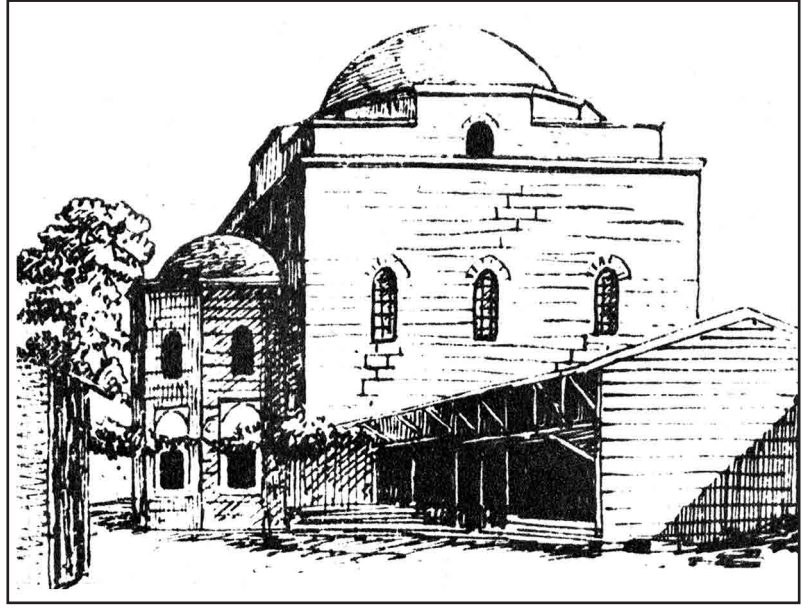
Fâtih Külliyesi'nin önemli parçalarından olan Tabhâne, Akdeniz tarafındaki Baş Kurşunlu Medresesinin ilerisinde inşa edilmiştir. Aslında bir misafirhane olan bu bina da bir medrese mimarisine sahiptir. Yapımında özenli bir işçilik gösterilmiş ve tabhâne işlevi kalktıktan sonra medrese olarak kullanılmıştır.

Tâbhane, Dârüşşifa hizasındadır. 43x64m. boyutunda dikdörtgen bir binadır. Girişi batı tarafında olan tâbhane, 20 kubbeli bir ravakın çevrelediği avlunun dört köşesine sıralanmış odalardan meydana gelmiştir. Burasının da dârüşşifa gibi kendisine has bir mescidi vardır.

Mescid'in 1766'da yıkılan kubbesi

Sağda, Fatih Darüşşifâ'sının Ord.Prof.Dr. Süheyl Ünver tarafından çizilmiş bir gravürü.
Kaynak: Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifâları.

1956'dan sonra yeniden yapılmıştır. Burada ayrıca gerek külliyenin görevlilerine, gerek tabhânedeki kalanlara ve gerekse medreselerde barınan öğrencilere yemek çıkaran aşhane-ımaret bulunuyordu. Arazinin yüksek bir yerinde inşa edildiğinden binanın altına ayrıca bir kervansaray yapılmıştı.

Fatih
Darüşşifâ'sı.

Kaynak:
Hayat Tarihi
Mecmuası
(Ord.Prof.Dr.
Süheyl Ünver).

Solda,
Darüşşifâ'nın
büyük kubbeli
yemek
salonu. Burası
sonradan
Demirciler
Camii
olmuştur.

Kaynak:
Hayat Tarihi
Mecmuası
(Ord.Prof.Dr.
Süheyl Ünver).

Dârüşşifâ (Hastahane)

Tabhânenin simetriğinde, Karadeniz tarafındaki medreselerinin hizasında İstanbul'un Osmanlı dönemine ait ilk hastahanesi olan dârüşşifâ inşa edilmişti. Burası ortası açık avlulu, etrafında hücreleri olan medreseyi andırır bir yapı idi. Güney tarafında kubbeli bir mescid vardı. Arşivdeki bazı

1918 yılında
Fatih Camii ve
çevresi.

Kaynak: Vakıf
Restorasyon
Yıllığı, sayı
2013/7, Sayfa
88, Yrd.Doç.
Dr. Fatih Koç

belgelere göre dârüşşifânın mütevellisi Osman Ağa, 27 Zilkade 1239 (24 Temmuz 1824) tarihli yazısı ile binanın 1179 (1766) zelzelesinde hayli harap hale geldiğini, metrûk halde bulunan yapının üzerindeki kurşunların eksilmekte olduğunu bildirerek bunların kaldırılmasını, dârüşşifânın da yıktırılarak arsasının satılmasını istemiştir. İkinci Mahmud ise dârüşşifânın ihyasını veya hana çevrilmesini uygun görerek Hassa mimarı Mustafa'nın bir keşif yapmasını emretmiştir. Mütevellî ile iyi uyuştuğu anlaşılan mimar raporunda, dârüşşifânın üstü ahşap çatılı otuz beş odalı bir hana dönüştürülmesinin çok masraflı olacağını ileri sürerek fazla gelir sağlamayacak bu proje yerine dârüşşifânın yıkılmasının ve ahşap evler yapılmak üzere arsanın satılmasının daha uygun olacağını bildirmiştir. Böylece dârüşşifânın hücreleri ortadan kalkmış, yalnız mihrap kısmı çıkıntı teşkil eden ve keşif planında yemekhane olarak gösterilen kubbeli mescid bırakılmıştır. Bu bölüm, Demirciler Mescidi adıyla bir süre kullanılmış, hatta eski bir Bizans kilisesi kalıntısı olduğu sanılarak öylece tanıtılmış ve bir süre yayınlara bu şekilde girmiştir. Arşivde bulunan plan, dârüşşifânın gerçek düzeniyle mahalle mescidi olan kısmını açıkça ortaya koymaktadır.

1870'lerde çizilen İstanbul planında

dârüşşifânın yeri yapı adalarına (parsellere) bölünmüş olarak görülmektedir. Ayrıca eski fotoğraflarda mescidin büyük kubbesi de belirlidir. İstanbul'da derin izler bırakan 1894 zelzelesinde Dârüşşifâ Demirciler Mescidi'nin önemli ölçüde harap olduğu anlaşılmaktadır. 1895'te bir harabe durumunda olan bu yapı 1908'de Çırçır, arkasından da 1918 yangınında çevredeki ahşap evlerin yanmasıyla daha da harap olmuştur. Geçen zaman içinde bir daha onarılmayan bu bölüm tamamen yok olmuş. Eski Şifâhâne ve Keres Teciler sokaklarının sınırladığı parsellerde de evler yapılmıştır. Bunların aralarındaki boş aralarda 1950'lere kadar görülebilen son duvar kalıntıları bugün yok olmuştur. Önceleri buradaki evler bütünüyle istimlâk edilerek eski temelleri üzerine dârüşşifânın ihya edilmesi ve burada bir Fatih Kültür Merkezi'nin yapılması tasarlanmış, fakat bu da gerçekleşmediğinden arsa ve evlerin yerine apartmanlar inşa edilmiştir.

Dârüşşifa'nın plânını Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, 1942'de bulmuştur. Başbakanlık arşivinde bulunan plâna göre, bina, kenarları 47,85 m. olan bir kare şeklindeydi. Kendisine mahsus bir mescidi vardı. Bugün dârüşşifâdan hiçbir iz kalmamıştır.

Muvakkithâne

Çörekçi ve Boyacı kapıları arasında, Fatih Meydanı'na bakan bir yerde olan muvakkithânenin esas binasının eskiden yapıldığı ve sık sık ahşap olarak yenilediği bilinmektedir. Sadrazam Hacı Mehmed Paşa tarafından 1163'te (1749-50) ve Üçüncü Selim zamanında (1789-1807) tamir ettirilmiş, 1918 yangınında ise tamamen yanarak ortadan kalkmıştır.

Hazîne

Fâtih Camii'nin, kible tarafında

etrafı duvarla çevrili olarak uzanan haziresinde aralarında sivil, asker, ulemâ ve meşâyihden ünlü şahsiyetler bulunan pek çok kişi yatmaktadır. Genellikle XIX. Yüzyıla ait olan bu kabirler arasında Plevne kuşatmasının ünlü kumandanı Gazi Osman Paşa'nın da türbesi yer alır. Gazi Osman Paşa Türbesi, Sultan Reşat zamanında Mimar Kemalettin eliyle yapılmıştır.

Hazirede, ayrıca Hariciye nazırı Reşit Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Sadrâzam Giritli Mustafa Naili Paşa gibi bir çok kişi yatmakta ve bununla birlikte Müftü Ali Hamamı civarında yol üzerinden nakledilen Hattat Yesarî'nin mezarları da bulunmaktadır.

Kervansaray

Fâtih Külliyesi'nin kervansarayı tabhâne ile aşhane-imaretin altında bulunmaktadır. 1766 zelzelesinden sonra külliyenin zarar görmesinden endişe duyularak içi toprak doldurulmuş ve tonozu kısmen yıkılmış olan bu bölüm 1980'li yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından temizlenerek tamir edilmiş ve cadde tarafında önüne yapılan yeni dükkânlarla birleştirilmiştir. Bu sırada kervansarayın içinde, ne işe yaradığı anlaşılmayan ve hiçbir taşıyıcı görevi bulunmayan dikili durumda kalın bir taş sütun ortaya çıkmıştır.

Çarşı

Fâtih Külliyesi'nin güney tarafında birçok dükkândan meydana gelmiş, vakfiyelerde de adı geçen büyük bir çarşı bulunuyordu. XVII. yüzyılın ikinci yarısında yazıldıkları tahmin edilen ramazan nâmelerden birinde burası, içlerinde saraç esnafı yerleştiğinden

*"Beş kapısı vardır ayan
Ehli dilden olmaz nihân
Dükkânları kâgir bina
Cedîd oldu öyle seyrân"
mısraları ile anlatılır.*

Saraçlar

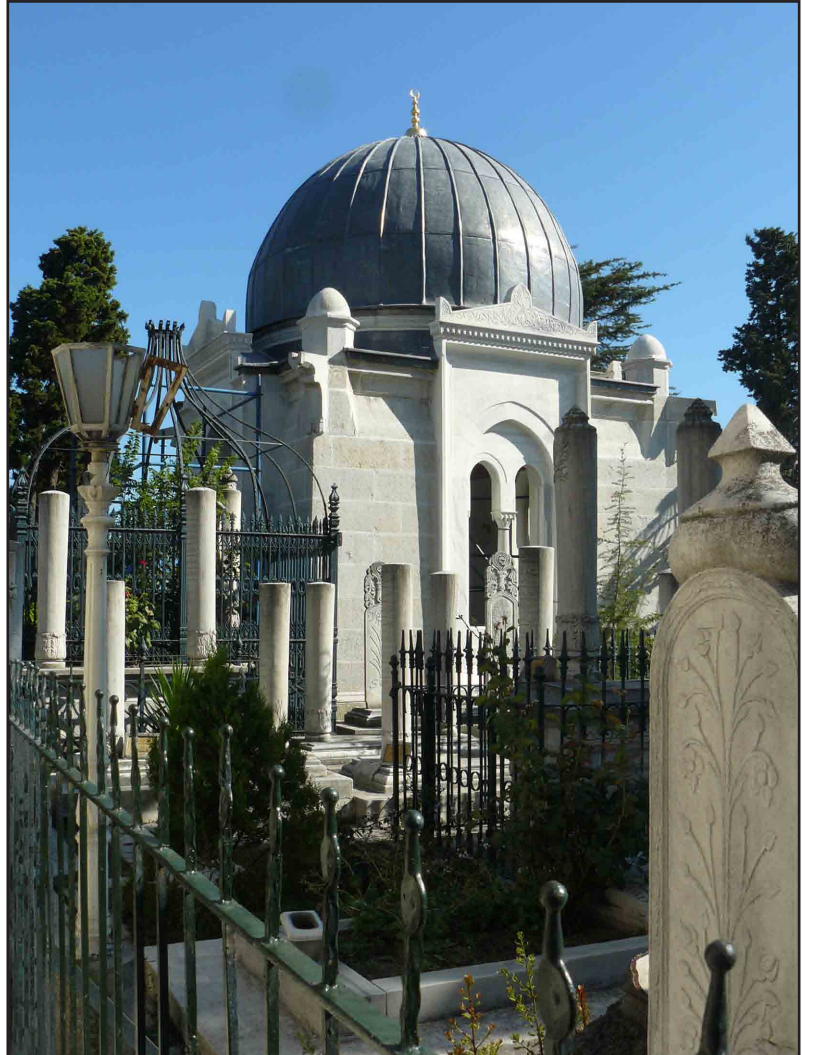
Kavaflar çarşısı veya Saraçhane olarak adlandırılan bu çarşıya ait dükkânlar XX. yüzyılın başlarında oldukça eksilmesine rağmen birçok dükkân hâlâ duruyordu. 1918'de büyük Fatih yangınından sonra bunlar da ortadan kalktığından külliyenin evvelce oldukça geniş bir alanı kapladığı eski bir şehir planından anlaşılan çarşısından bugün pek bir şey kalmamıştır. Ancak günümüzde Saraçhanebaşı mahallesinde Dülgerzâde Camii'ne komşu kâgir tonozlu bir iki dükkânın bu çarşının son kalıntıları olduğu sanılmaktadır.

Hamam

Külliyenin güney tarafında bir de hamam yapılmıştı. Burada arazi çevreye nazaran daha derin

*Fatih Camii
haziresinden
bir görünüm.*

*Fotograf:
H.Veysel
Güleryüz*

Fatih Sultan
Mehmed'in
Türbesi.

Fotograf:
H.Veyssel
Güteryüz

olduğundan ve hamam bu çukurun içinde bulunduğundan "Çukur Hamam" olarak adlandırılmıştır. 1766 depreminde büyük ölçüde zarar gören hamam daha sonra tamir edilmediğinden başka amaçlarla kullanılmış ve zamanla harap olmuştur. Ancak uzun aramalardan sonra hamam bulunabilmiş ve tam doğru olmayan bir planı çizilerek yayımlanmıştır. Çukur Hamam'ın çok büyük ve oldukça süslü bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Fâtih Camii ve Külliyesi'nin İstanbul'un şiddetli her zelzelesinden zarar görmesi sağlam bir zemin üzerine oturmadığını gösterir.

Fatih
Türbesinin
hazire
tarafından
göünümü.

Fotograf:
H.Veyssel
Güteryüz

Fatih Türbesi

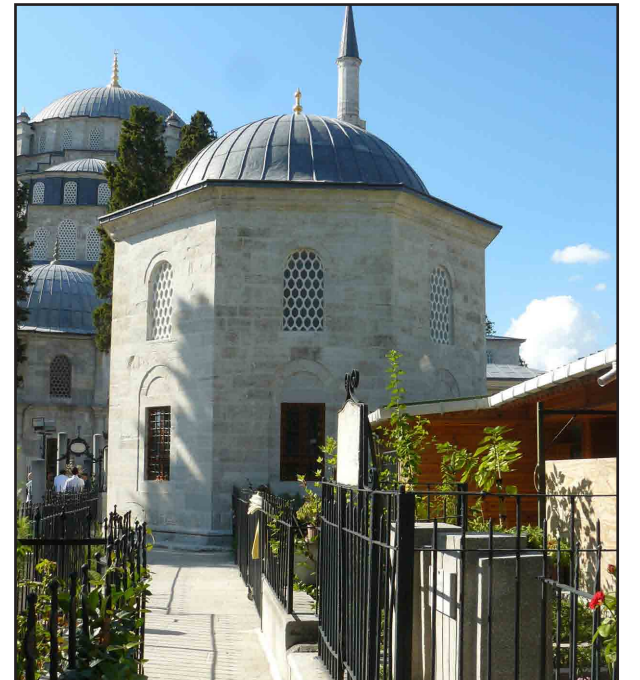
Fatih türbesi, caminin hemen güneyinde, mihrab önüne tesadüf etmektedir. Türbenin kubbe içi, pencere-

lerinin etrafı son derece nefis yazı ve nakışlarla süslüdür. Fatih Sultan Mehmed'in sandukası, kubbeden sarkan muhteşem avizenin altındadır. Sultan Üçüncü Ahmed, sandukanın etrafına sedefli bir şebeke yaptırmıştır. Türbenin, üzeri kurşun kaplı, süslü geniş saçaklı, nefis bir girişi vardır.

Fatih türbesi ile ilgili "Hadikatü'l Cevami"de aşağıdaki yazı yer almaktadır:

"Ba'de mekteb-i kebîr ile hitâm bulmuştur. Ve sultân-ı mezbûr Du'â-i hayr H 886 (1481) târihinde azm-ı beka edüb mihrâb önünde defn olunduktan sonra üzerine bir kubbeli türbe-i âlî bina olunmuştur ve sandukasına örf-i ulemâ vaz' olunmuştur. Ve Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûbü'l-Ensârî -radiyalahu anhü'-Bârî- hazretlerinin türbe-i şerîfesinin sandukası etrafında olan sîm şebeke bina olundukda, selâtîn-i izam sandukaları etrafında olan musaddef tırabzonlar dahi bina olunmuştur. Bu hayrın îcâdına bâ'is Sultân Ahmed-i Sâlis aley-hi'r-rahme olmuştur."

Fatih türbesi 1766 zelzelesinde yıkılmış, bir yıl sonra eski temeller üzerine (1199) 1784'te Birinci Abdülhamit tarafından kapı sövesi değiştirilerek üzerine;

"Hüv-el-Hallak-ül-Bakî
Küllü nefsin zâikat-ül-mevt
Cenabi-Hazreti Abdülhamit Han kıldırıp
tahrir
Bu pür nur merkade bu âyeti vazetti
ibretşir"

هو الخلاق الباقي
كل نفس ذائقة الموت
جناب حضرت عبدالحميد خان قلديروب تحرير
بو پر نور مرقدہ بو آيتی وضع ايتدی عبرتکیر
۱۱۹۹

Kıtası ve bir ayet yazılarak yeniden yapılmıştır. 1865 yılında yeniden tamir gören türbe, 1953'te tekrar restore edilmiştir. Son devrilerde içinin kalem işleri yapıldığı görülmektedir.

Arşivlerde, Fatih türbesinde bazı kıymetli eşyanın bulunduğu görülmekte ise de, halen mevcut örtü şamdan

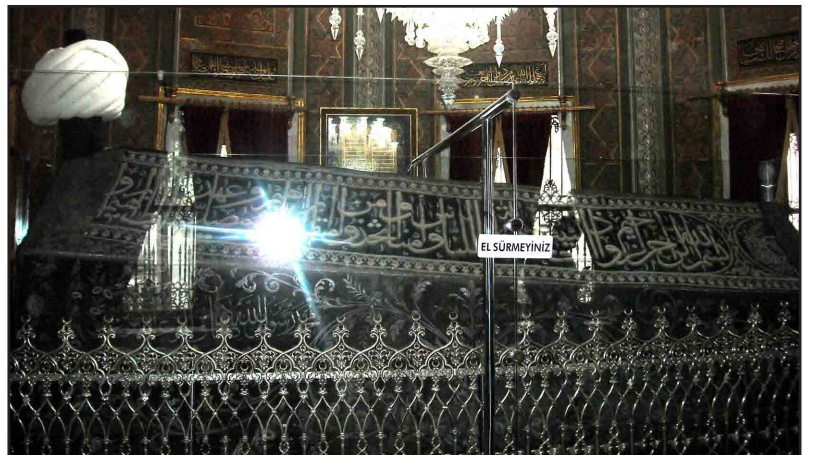
ve gümüş şebeke son devirlere aittir.

Gülbahar Sultan Türbesi

Fatih türbesinin bulunduğu avlunun kuzey doğu köşesinde Gülbahar Sultan türbesi vardır. Sekiz köşeli çok zarif bir yapı olan türbede Fâtihin zevcesi Gülbahar Sultan'ın lâhdinden başka, dört lahit daha vardır. Bu

Üstte, Fatih Sultan Mehmed türbesinin kapısı ve aşağıda, türbenin iç görünümü ile Fatih'in sandukası.

Fotografılar:
H.Veysel
Güleryüz.

Haziredeki
Gülbahar
Sultan
Türbesi.

Fotograf:
H.Veyssel
Gülyüz.

türbe de 1765 zelzelesinde tamamen yıkılmış, yine bu depremde zarar gören Fatih Camii ile birlikte, eski kalıntılarına dayanılarak aynı yerde yeniden inşa edilmiştir. Daha sonraları 1953'te yeniden tamir görmüştür. Mimarı Mehmed Tahir Ağa'dır.

Türbe, sekiz köşeli bir plân üzerine köfeki taşından yapılmış tek kubbeli binadır ve (1196) 1781 tarihli bir kitabesi vardır. Girişi kuzey-Batı köşesinde bulunan ahşap sir kapıdan sağlanmaktadır. Kapının etrafı mermer söveli ve yuvarlak kemerlidir. Kapının

Haziredeki
Gülbahar
Sultan
Türbesi'nin
kitabesi.

Fotograf:
H.Veyssel
Gülyüz.

üstünde ve diğer yedi kenarında altı ve üstlü birer pencere bulunmaktadır. Alt sıra pencereleri, dışarıdan dikdörtgen söve, yuvarlak kemer alınlıklar ile çerçevelenmiş lokma demir parmaklıklar ve içeriden ahşap kepenklerle tamamlanmıştır. Üst sıra pencerelerinde ise içlik ve dışlıklar mevcuttur. Dışlık etrafında ise yuvarlak kemerler bulunmaktadır. Türbede Fatih'in zevcesi ve İkinci Bayazıt'ın annesi Gülbahar Hatun medfundur. Diğer üç sandukanın kimlere ait olduğu tesbit edilememiştir.

Hazirede bulunan diğer türbe ve kabirler aşağıdadır.

GAZİ OSMAN PAŞA TÜRBESİ

Fatih Camii naziresinde bulunan türbe, Gazi Osman Paşa'nın 1900 yılında ölümünün ardından II. Abdülhamit emriyle Mimar Kemalettin Bey tarafından planlanıp inşa edilmiştir. Türbe Gülbahar Hatun Türbesi'nin güneybatısında bulunmaktadır.

Türbe kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Türbede gömü mekânı zemin kotu altında bulunmaktadır.

VEYSEL PAŞA VE ÂBİDİN PAŞA HAZİRESİ

Gazi Osman Paşa Türbesi'nin hemen bitişiğinde, kare planlı etrafı mermer sütunlarla çevrili ve üstü mermer kubbe ile örtülü bir mekânın içerisinde bulunmaktadır. Veyssel Paşa'nın mezar taşı üzerinde 1904 tarihi, Abidin Paşa'nın mezar taşı üzerinde ise 1906 tarihi okunmaktadır.

